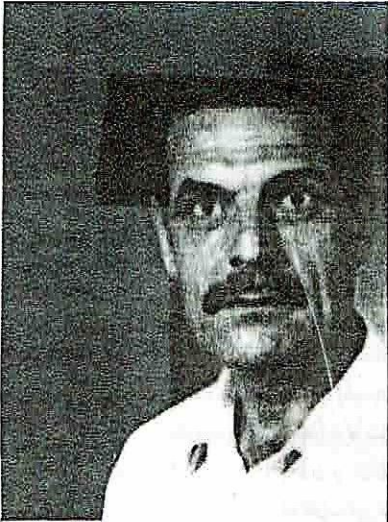

گورتە مېژوويەکی سەرچاوەکانی ئاوی هەولێر

نا: ئەکرەم مەولود رۆستەم (بیرە هەولێر) بەشی یەکەم

• هەرچەندە پرۆژەکی (سەنحاریب) لەدەم بەستۆرە گرنگی و تاییبەتەندیتی خۆی هەبوو، بەلام بوونی «بیر» لەوسەردەمە لەهەولێر بەتاییبەتی قەلات بەدوور نازانن.

• مېژوو نووسە کوردەکان وەک مەجمەد ئەمین زەگی دەت: هەولێر لە (خۆلێر) لەو هاتوو، واتە پەرسنگای خۆر.

هەولێر لەسەردەمی ئاشوریەکاندا بەتاییبەتی لەسەردەمی سەنحاریب، لەجای زێڕینیدا دەژیا.

• بەرپۆیەرایەتی شوێنەواری کۆن، لە ۱۹۳۴دا لەو بەرو ئەوبەری ئۆکەندیک، چەند پارچە بەردیکی دۆزییەوە کە کەوتۆتە نزیک (گوندی قەلەمورتکە).

پێشەکی:

هەولێر وەکو شارێکی دنیادیدە کۆنی کوردستان، مېژوويەکی دوورو درێژو پرشانازی بەخۆیە دیو، ئەو شارە کە چەندین دەوری کاریگەری هەبوو... هەبەتی و، ناووشۆرتی زۆری بوو، داگیرکەران تەماحیان تیکردوو، چەندین شەری گەرەو یەکلاکەرەوی لی رووداوه... شەری نەرییلا (گۆگمیلا) نیوان دارا و نەسکەندەر، تیاچوونی داریوش (دارا)، شەری یەکلاکەرەوی نیوان عەباسی و ئەمەوی و تیاچوونی مەروانی خەلیفە ئەمەوی و دەولەتی ئەمەوی، هێرشەکانی نەرمەنی و هارس و مەغۆل و... هتد، چەندین نیمارەتی سەر بەخۆی کوردی بەخۆوە دیو، هەزبانی و سەردەمی زێڕینی سوڵتان (مظفر الدین) و نیمارەتی سۆران و... هتد.

(پیرۆزی شوێنیک بەندە بەمانەوی نایینەکەنی)، ئەو نایینە کە خەلک برۆیان پیتی هەبە، بەلام ئەگەر ئەو نایینە نەما، ئیتر پیرۆزیی لە دەست دەدات، ئەمەش لەگەڵ (نەرییلا) رووبدا گاتی بەیدابوونی (نەسرانی و نەسلا)، بەلێ گرنگی جارانی ئەما ئەمە لەلایەنی نایینیەو، بەلام وەک شوێنیک ستراتژی و ئابووری گرنگی خۆی لە دەست نەدا، پیرۆزی هەولێر لەنەجافی (سروشت Na-turism) لەو بوو، مەبەست پەرسنتی دیارە سروشتیەکان، کە نایین لەنەجافی دیارکردنی مەرۆش بوو بۆ هێزە سروشتیەکان، دیارکردنیش مەبەست لەو شتە سروشتیانە؛ کە کاریان بەسەر مێشکی مەرۆشەو هەبە، وەک خۆرو مانگ و ئەستێرەکان (زۆرە بەنسبەت نەرییلا بەپەلە یەکەم دیت) لای هەولێریەکان ئەو دیارە سروشتیانە وەک وێنە کەس دیار دەکەوتن کە شایانی پەرسنتن، ئەو تیارە پیتی دەلتین (تیارە نایینی مێژووی) بەنەمانی سروشت، پیرۆزی هەولێریش نەما «۱».

بەسەمان لەسەر سەرچاوەکانی

(مظفر الدین) کە تارادەیک شتیکی باش نووسراوه، ئەگینا ئەو سەردەمەش رەگو هێ پێشتر، هەر بەسەرپیتی و پەرت و بلاوی نووسراو تەو، ئێمە سەردەمی ئینتەرنێت دەبێ چ بکەین و چیمان لەهەگە دایێ بۆ هەولێر؟!

هەولێری دنیا دیتە دەبێ چی بۆ بکری تاکو هیچی دیکە (زگی بەخۆی) نەسوتن؟! دەبا چیدی چاری لە دەستی بیتگانان نەبێ بۆ نووسینەوی سەربردەوی ژبانی، هەولێر هەر بەناوەدانی ماوە تەو، ئەمەش بۆ ئەو دەگەریتەو کە شوێنیک پیرۆزیبوو، پەرسنگای ئەشتاری لیبوو، ئەمەش راستی ئەو قەسە بە دەسلێن

هەولێر شارێکی وا تەمەن درێژی پر بەرە کەت، ناخۆ دەبێ چۆن ژبانی تیا دروست بووبێ؟! چۆن مېژووی پرشانازی بەرپۆی چووبێ؟! ئەمانە پرسیارن و چاوەروانی وەلامن، لەگەڵ چەندین پرسیری دیکە کە تاکو ئێستای وەلامن، دەبێ رۆژیک بیت و نەیتییە بێ سنوورەکانی دیاری بکری، چونکە نەگەریت و تەماشای لاپەرە نووسراوەکانی مېژووی هەولێر بکەین، لەپەر تۆکەکانی مېژوو، لەپیش نەسلا تەنیا چەند لاپەرەیک سەرپیتی و پەرت و بلاو لەسەر هەولێر نووسراوه، خۆ لەسەردەمی نەسلا مێش، بیتجگە لەماوادی حوکمرانی

ناوی ههولیتره «وجعلنا من الماء كل شيء حي»، گوردیش گوتهنی، ناوئاوهدانى، ناوهدانى بئنده بهبوونی ناو، ههولیتیش، ههروهكو زانایان بروایان وایه، ههزاران ساله دروست بزوه ژبانى تیتدا بهردهوامه، ناوهدانى تیداماره، شارتیکی تهسدن ههزاران سالهه ههمیشسه ناوهدان، لهشونیتکی وشك و برنگ و بچ رووبار و گوتم، بیان ههراویتیکی دیکهه سهرزهوی نهبوو، ناخو چۆن ژبانى تیتدا بهردهوام بووه؟! هۆی سهرکهه نهو ژبانه بهردهوامهه چى بچ؟! بۆچى ههولیتير لهسههر ههردوو زبى گهورهو بچووك دروست نهبووه!! لهكاتیتكا زۆریهه شاره گهورهو ديارهكانى سۆمهري و بابلی و تاشورى و... ههند، لهسههر رووبارهكان دروست بوون و، كهچى ئیستنا بیان نهماون، بیان نهگهر ماشین شارتیکی بچووكی بچ بایدخ ماون و تهنیا چهند كدلاوه دیکه مارنهتوه، دهلتین بوونی قهلات هۆیهكى گرنگه بۆ مانهوهه ههولیتير، بهلام گومان لهوه دانیه كهشتى دیکهه هۆی دیکهش بۆ مانهوهه ههن.

ههولیتير ههچ ناوتیكى سهروشتی سهرزهوی لیتوه نزیك نهبووه نهه، تهنیا دوو بهستی وشك و برنگ نهبێ، كه ئیستنا بوونهته زبانی ناوی پیسه ههولیتير، مهدهست بهستهكانى سهیداوه، سیتاتان، تهیراوه، یه، نهم دوو بهسته كاتی خووی تاكو پیش دروست كردنی (نۆكهندی نهمنی) نیتوان ههولیتيرو كهستهزان، لهزستان و بهتایبهت بههاران لافاوی گهوردی مهترسیداری پیتدادههات، چهندین خانووی دهرووخاندو كهلهپهلی مالانی رادهمالی و، ناوهكه وهك شهپۆلی دهريا بهسههر ههردوو پردهی شهست مهتری و سهیداوه قۆنگرهه دهگرد، نهم دوو بهسته سههرنجر اكیشن، كئ دهلی رۆژتیک لهروژان، نهم دوو بهسته رووبار نهبوونه؟! بیان بهرهبست (سد) ی لیتیهوه، ناوی لافاوی تیاكۆنه بوتهوه لهكاتی پیتوبست بهكار نههراوه؟! دواي چهندین گۆرانكاری زهوی و (جیلۆجی) و سهروویی نهم دوو بهسته وشك نهبوونه؟! ههولیتير ههروهكو ئیستناش دهبین،

ناوی بهستۆره (۲۰) کیلومهتریک دهبیت دوورهو، زبى گهوهه (۳۲) کیلومهتریک و زبى گهچكش ههردوو زبى، تا نهم دوايههش سوودی لیتوه نهگیراوه، بۆ ناودانى ههولیتير (پروژههه ئیفران نهبێ)، بهسهستۆرهش بیتیجگه لهسههردهمه (سهنحاریب) ههچ سوودی نهبووه، دواي نهمانى بیان تیتگچوونی پروژههه (سهنحاریب)، بیان نهو سههردهمیش، دهبێ خهلكی ههولیتير بهیران لهسههرچاوهی نزیكتر كردهبیتهوه! وهكو بیرو كارێزهكان، بهسهروو وهرگرتن لهشیتوه نهندازهی پروژهكهه (سهنحاریب) دوايش بهیری ئیترناوی.. (المنشیء البغدادي) دهلی: ههولیتير ناوی كهمه، بهلام جارن چهندین نۆكهندی ههبووه، ئیستنا تیتگچوونه، له ههولیتير ههچ داروباریك نیه، بهلام كشتوكالی زۆره «۲».

لیتهدا (نۆكهند) ناخو مه بهستی بهستهكانى ناومان هیتان، بیان خهندهقی دهوری قهلاته؟! بیان شتیکی دیکهه مه بهسته؟!

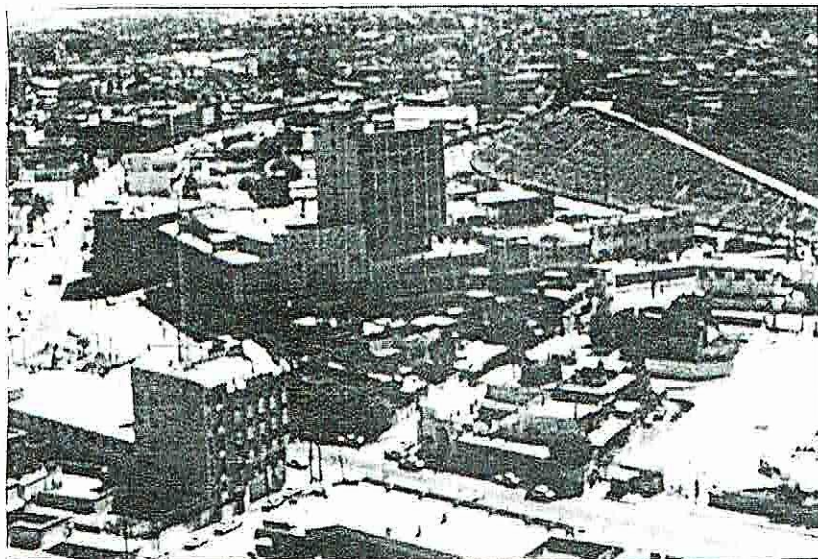
ئیتنا ههچ نۆكهندیك نیه كه ههولیتير سوودی لیتوه گرگرت، لهگهله بوونی شوتینه واری چهندین نۆكهندی كۆن «۳». لهههههوه گۆی زهوی سهروو پشنت بهم سههرچاوانه ناو ده بهستی (بۆ كاروباری ژبانى)، ناوی ده ریاكان و رووبارو كارێزو بیرو ناعورهكان، لهههولیتيریش سوود لهم سههرچاوانه وهرگیراوه، رووبارهكان بهستۆره، ناوی ژیرزهوی (بیروكارێزو ناعورا)، پشنت بهخوا لهنووسینهكانى دوايی شتیك بهشتیتك دهكهین، بۆ خهستنهرووی نهو سههرچاوانهو چۆنیتهی دروست بوونیان و سوودمه ندیان، ههرحهنده پروژهكهه (سهنحاریب) لهدهم بهستۆره گرنگی و تایبهتمه ندینی خووی ههبووه، بهلام بوونی بهیر لهسههردهمه لهههولیتير بهتایبهتی قهلات بهدوور نازانین، چونكه دهبێ خهلكی ههولیتير بهیران بۆ نهوه چووبێ، كه نهگهر هات و ناوهكهه (سهنحاریب) دهستی بهسهراگیرا لهلاین دوژمنهوه، دهبێ پشنت بهناوتیکیدیکه بههستان.

سههرچاوهكانى ناوی ههولیتير لهگهله (سههرچاوه- المصادر) باسكراون بهلام بهبهرت و بلاوی، سوپاس و پیتزانین دواي ماندووبوون و شهونخوونی مامۆستای بهریتير (مغدید حاجی) بابهتیتکی بهبرشتی بۆ یهكهههجار لهمههر سههرچاوهكانى ناوی ههولیتير، لهكتیبهی (ههولیتير) كه بهبوونی تیتبههروونی سههسال بهسههر دامهزراندنی شارهوانی لهسالی ۱۹۸۵، لهلایه رهكانی (۹۸-۴۱) لهگهله چند وینه یهك بهناوی (ناوی شاری ههولیتيرو پروژهكههكانى له میتزوودا)، بلاوكردهتوه.

منیش دواي (۱۳) سال و اقۆلی خوتم ههلهكردوووه، بهو هیوایههه كه بتوانم شتیك بهكم، نكولی لهوه ناكم سوودم لهبابهتهكهه كاك (مغدید) وهرگرتوه، لهگهله كتیبهكهه (اربل و ماء الشرب في الماضي والحاضر) كاك (عهبدولرهحمان نهحمده زنهههه)، لهگهله چهندین سههرچاوهی دیکه، بهلام جیاوازیهه ههیه لهگهله ههردووکیان، كاك (مغدید) لهسالی ۱۹۸۵ نووسیهوهی من له سالی ۱۹۹۸، زیادكردنی ههولیتير سههرچاوهی دیکه چ كتیبه بیان خهلكی دیکهه (مهبدانی) و، سههردانى خوتم بۆ شوتنهكان و چوونه ناوكارێزهكان و، گوتم نهداوته مهترسی رهمانی كارێزهكان، بۆ بهتر بهزانستیی كردنی باسهكه. نهمو چهندین شهیدیکه، كه نهگهر خویندهری نازیز نارهزووی زیاتر دۆزینهوهی جیاوازی بهت، دهتوانی، ههردوو باسهكه بهخوینیتتهوه، خواخهترى ههركهسهك بشووسێ كه خهزدهكات و ههولدهدات، كه بهروچیتك زیاتر بهخاته سهر نهو بیناییهه ههولیتير كه ههمومان مه بهستمانه دروستی بهكهین.

باسهكهه لهروژی ۱۳/۸/۱۹۹۸ لهكۆرتیكى تایبهتی **مجلسه** رۆشنبیری قهلات خویندهوه، گهستوگوش لهلاین نامادهبوانهوه كرا، لهنیتوان پشنگیری كهه كردنهوهی نرخی باسهكه، رهخهش دهوری دیاری ههبوو. باسهكه بریتیهه لهم بابهتانه: ۱- كاره میتزوویهكهه (سهنحاریب) بۆ ناودانى ههولیتير.

تهلای هولیر

۲- کارته کان.

۳- بیره کان.

۴- ناعوره کان (هرچهنده له بیر نزیکن، به لام جی اوازیشی هه یه بۆیه به سه رچاوه یه کی نیمچه سه ریبه خۆم داناوه).

۵- بیره ئیرتوازیه کان.

له گهل خۆیتندنه وه یه کی خیرای میتروو ناوی هه ولیر له میتروو، وه کوره گایه یک ده بی لیتدریت بۆجوونه ناو هه ر باستیکی هه ولیر.

ناوی هه ولیر له میتروودا، خۆیتندنه وه یه کی خیرا

کوئترین ناوی هه ولیر به دوو هه زار سال پێش زایین، له نووسینه کانی شای سۆمه ری (شولکی) به (ئوریلم) ناوی هاتوووه.

له نووسینه بابلی و ئاشوریه کانیش به (ئهربانیل) و، نووسینه بزماریه کانیش ناوی به (ئه ی کشانی گلانا) - مالی خاتوونی هه ریم- هاتوووه، له تهورات به (ئهربانه یلا) و له نووسینه فارسیه کۆته کان به (ئهربه) و، گه ریبه عه ره یه کانیش به (اربل یان حزه) ناویان بر دووه، عوسمانیه کان به (ئربل یان ئیربل) ناویان هیناوه. هه ندی جاریش له لایه ن خه لکی هه ولیر و ده ورۆبه ری به (ئوربل) ناوی هاتوووه.

له زمانی کوردی به (هه ولیر) ناوی ده بی، جا ئه م (هه ولیر) به چه ندی ناو ده رباری هاتوووه.

میتروو نووسه کورده کان (محمه مد ئەمین زه کی): ده لێ: هه ولیر له (خۆلیر) هه هاتوووه، واته په رستگای خۆر، که ئه مه ش ناو په رستگای (ئه شتار) بووه له سه ره ده می ئاشوری، (علاء الدین سجادی) ده لێ: له (هالیره یه) هاتوووه، چونکه خه لک دوای ماندوبوونیکی زۆری سه فه ریان، بۆ چه سه انه وه که گه بشتوو نه ته هه ولیر گوتایه ته (هالیره یه)، یان ئه وه تا (خواوه ند) هه کان «۴».

مامۆستا (عومه ر شیخه لالا ده شته کی) به مـجـۆره ناوی هه ولیر لیکه ده اتوووه: کورده له په ندی پێشینیان

ده لێن: له سواری هه وه ک، له زستانی شه وه ک... هه هۆیه، هه رکه سه لۆخۆیه... هه رکه سه هه وی لۆخۆیتی... شه رت ئیه به چییه هه وی، شه رت ئه وه یه له هه وی بییه وه... به راستی هه وی داوه... هۆدانه وه ده گه به نیت... که وابوو (هه ر) و (هۆ) له جیاتی به کتری به کاره تیراوه.

هه ولیر وشه یه کی لیکه راره، له وشه ی هه ولیر پێکهاتوووه، وشه ی (هه ر) هه ره وه کور له واتای ئه م په ندانه دا بۆمان زوون ده بیته وه، به واتای جلیت بازی، عه گیده سواریان هاتوووه، یان بۆ هاتن و ده رفه ت و بۆ سواریان و ناوانگ بـلاـوبـوـوه ده دیت، و پێ ده چیت پێشتر شوینه که ی هه ولیر مه زارگه یه ک بوویت و پاشان بووه به هورمزگا، کۆچه ری بۆ کویتستان و گه رانه وه ی گه رمیان پێیدا تیه ریبوون و لیتی کۆبوونه ته وه، واره واره بووه به بازارگه یه ک ئالوگۆریان لیکه ر دووه، سال به دوای سال په ره ی سه ندوو تابه وه به شوینی یه نه و به ره وه خۆ ده رخستان، ناووه وای ژینگه ی کورد وای خۆ چه سپاندبوو، هینان و بردن و کیشه له به ره و دا بووه، بۆیه ده لێن: جا ران هه ردوو کورد بگه یشتایه به کتری سه ره رانییه کیان ده کرد، له م سه ره رانییه ش مه به ستمان پێ سواریچاکیه، ئه م ده شته یان و به رینه ی

هه ولیریش بووه ته شوینی هه وه وه وه سواریچاکی و خۆبیشاندان، له هه مو لاه شۆره سواری لاجاک، ئه وانه ی به ناوی خۆیان بگه وتیان به بۆ خۆ نه ژموونکردنی و خۆده رخستان روویان تێده کرد، کورد عه گیده سواری به ناویان گیان لێبه لکه وتوووه، عه گیده سواریان ده سمالیتیکی درێژیان له ملی ده کرد بۆگاتی پتویست یان بۆ ئه وه ی خۆ له ره شوکی جودا بگه نه وه، عه گیده سواری بۆ عه گیده سواری ئه بویه نه ده هاته ساکه گۆرێ، هه ست و نه ست و ده روونیان پاگژ و شیرانه بوو، کاری لاپه سه نگیان نه ده کرد، که واته وشه ی هه ولیر شوینی سه ره گه وتن و برده وه ی جلیت بازی، به ره مه یدانێ لاجاکی ده گه به نیت «۵».

هۆلیره- لیره هه دو وشه ی کوردی ره سه ن، له زمان، هه ر زمانیک پیتی به هین، پیتی بیه یز بۆخۆ راده کیشی، ئه مه له لایه ک و له لایه کی دیکه ش هه ندی جار پیتیک به پیتیک ده گۆرێ و پاش و پێش وشه ش شتیکی باوه... کاتێ خه لک له سه فه ریکی دووریان به مه به سستی دیتنی (ئه شتار) هاتووونه ته ئه م ده ره وه گوتیان (هۆلیره). مه به ست خواره نده کانی هه ولیر- یان گوتیان (هۆلیره) بارگه هه لده ی، یان گوتیان (لیره هه ی)... بۆ هه ردوو حاله ت (هۆلیره- لیره هه ی) تانیستاش دوو وشه ن به زۆری

به کارده هېترن به تايبه تي له دهشتي ههولير، (هوليرده) پيستی (ه) بزوين (ه) ی بوخو راکبشاوه (و) بوته (و) (لير) بش له شوتن خوئی ماوه ته وه. (لير هغی) (هغی) چوته پيش (لير) دوايش بزوينی (ه) زيادبووه و پيستی (و) له دواي هاتووه، نهمه لايهک و له لايه کی ديش پاش و پيشی وشه ی ليکدراويان وشه ی ساده ش هديه. (تهرزه، تهرزه) (قششپل- پشقل). هتد، يان پيستیک به پيستیک گوزاوه (خاکلینو، ناخدلير)، له گهل پاش و پيشی پيت، هه رچوتن پيت، هيسوا دارم نهمه کار برای گوزينج، که به (شهکسپيری) دهگوت: (شيتخ زبيری) خومانه گوزاوه به (شهکسپير)...

نېرواينېکې خېرای مېژووی شهولير

ههولير بووه بنکه يديکی «گوتی»، نه و کسانه ی «گوتيهکان» به سهر دولته تي ندکه دهی (۲۱۵۰-۲۰۵۰ پ.ز) زالبون «۶».

له ۱۹۵۰-۲۰۵۰ پ.ز) سهرمه ريبه کان گوتيه کانيان له ناویردو ههولير بووه به شيتکی دولته تي سهرمه ی، به لام له يهر دوری نه يان تروائيه وه پييارين «۷»، کاشيه کان له (۱۶۰۰ پ.ز) سولاه ی حامزراييان له ناویرد (ههولير) که وته دهستان «۸».

له گهل دروستبوونی مدمله که تي کاشی (ناشوری و ميتانی و حوری) پديدابون به لام له م ماوه يه دا ميتانیه کان بالاده ست بوون «۹».

ههولير له سهرمه می ناشوری له چاخی زيرينيدا ده زيا، به تايبه تي سهرمه می (سدن حاريب): چونکه بيووه مده ليه نديکی نايینی که هيج که متر نه بووه له (نه يه و)، (سهرچون) له دواي خوئی (سدن حاريب) ی کوری دانا (۷۰۵-۶۸۱ پ.ز) که ناوی له به ستوره وه بو ههولير راکبشا «۱۰». له دواتر و له شوتنی خوئی به دريژی باسی نهم ناوه ی به ستوره بو ههولير ده کدين. کاتیکيش هارويديانان (میدی و کلدان) ناشوريان له (۶۱۲ پ.ز) رووخاند،

ههولير که وته ده ستیان، دواي ميديه کانيش نه خمينه کان ههوليريان گرت (سه دهی ۷-۲ پ.ز)، به لام روويه رووی هيتزيکی تازه پيگه يشتوو بوون که به سهر يانا زالبوو، نه ویش هيتزی (نه سکندهر) بوو، که له سالی (۳۳۱ پ.ز) له شه ره گوره که ی (نهر ييلا)، (گرميلا) به سهر (دارا) زالبوو «۱۱». ههولير بووه به شيتکی نيم پراتوره به رينه که ی (نه سکندهر)، دواي مردنيشی له (۳۲۳ پ.ز) عيراق و سوریه، به ههولير شه وه به ريه کيتک له سهر کرده کانی به ناوی (سلوقس) که وته، نهم سهر کرده يه ش ههوليری ناوهدان کرده وه «۱۲».

(فرنيه کان) (۱۴۸ پ.ز، ۲۲۶ زايين) ههوليريان کرده پايته ختی ولانی (حدياب- نه ديابين)، که ويلايه تتيک بوو له ويلايه ته کانی دولته تي (فرنی)، له گهل چندين ويلايه تي دي که ی وه کو (ره ها- ته دمر- ژهنگار- حه زهر) دواي نه وه ی به سهر سلوقيه کان سهر کرده تن «۱۳».

ههولير که وته به رشالایوی رومانه کان، به تايبه تي له سهرمه می (کراکلا) پاشای رومان، که گتوری (فرنيه کان) ی ههوليری و سرکايه تي پيگردن، له دواي هيرشه که ی بو سهر (مهدانن) له (۲۱۶) زايینی «۱۴».

ساسانیه کانيش له (۲۲۶) زايين ههوليريان که وته ده ست و، ناگردانی زه رده شتيان تيدا دروست کرد (ليره دا نازانم چون زه رده ست و ناگره رستيان پيگه وه ليتک گرتداوه، چونکه زور جباوازن ليره بوازی باسگردنيان نيده. نه م. له م سهرمه دا (نهرانی) يه کان تورشی نازارو نه شکله يه کی زوربوون، سوکايه تي زوربان پيگرا، له کونايی پاشاکانی (ساسانی) ههوليرو کورده ستان بوونه گوزه پانی جهنگی نيوان ساسانی و رومانی. تاکو ههلاتنی خوئی نيسلام، ههولير له سهرمه می خلافتی عومهری کوری خد تتاب (زه زای خواي ليه يت) به سهر کرده يه تي (عده به ی کوری فدرقه د)

که وته ده ست دولته تي نيسلام «۱۵». له سالی (۱۳۲) ی کوزجی/ (۷۵۰) ی زايینی شه ری يه کلاکه روه ی نيوان نه مه ری و عه باسيه کان روويدا، نهم جهنگه به جهنگی (زاب) ناسرا، دوا خه ليفه ی نه مه وی (مه روان کوری محمه ده) دوزاندي «۱۶». (شه ره که له نزيک که له ک روويدا و زوربه ی له شکره که ی مروان کورده بوون و زوريشيان کوزران. نه م.)

له سهرمه می عه باسيه کان گرنگی ههولير ده رکه و ته وه، به تايبه تي، کاتي ههولير که وته ده ست هه زبانيه کورده کان، له سهرمه می بوه ييه کان (۳۳۳-۴۴۷) ی کوزجی (۹۴۴-۱۰۵۵) ی زايینی، هه زبانيه کان توانيان نيماره تتيکی به هيز له ههولير دروست بکن، به لام هه نده ی نه يرد که وته زورانبازی له گهل نيماره تتيکی دي که ی گوردی له (ناکری= عقره)، نهم نيماره ته (هه زه بانی) تاکو ده رکه و تنی، (عمادالدين زکی) ژيا، (عمادالدين) له موسل له سالی (۵۲۱ کوزجی ۱۱۲۷) ی زايینی ده رکه و ته، به ديپارکه و تنی (عمادالدين) رووخانی يه ک له دوايه کی نيماره ته کورديه کان بوو «۱۷».

له سالی (۵۳۹ کوزجی- ۱۱۴۴) ی زايینی، (زين الدين علی کوچک کوری بکتکين کوری محمد) توانی نيماره تتيکی سهر به خو له ههولير دروست بکات، که به نيماره تي (بکتکين) ناسرا، دواي مردنی (زين الدين) سالی (۵۶۳-۱۱۶۸) ز، برا بچورکه که ی (زين الدين يوسف) حرکمی گرت ه ده ست، له سالی (۵۸۶-۱۱۹۰) ز، له دواي مردنی (مظفرالدين) سالی (۶۳۰-۱۲۳۳) ز) ههولير که وته وه ده ست خه ليفه ی عه باسی (المستنصر بالله)، هيرشه کانی (مه غول) بو سهر ههولير، ههر له سهرمه می (مظفرالدين) هه ده ستی پيگره، کاتي (به غدا) سالی (۶۵۶-۱۲۵۸) ز) مه غوله کان داگيربان کرد، ههولير يه کيتک له روسج شاره بوو دواي (واسط و به غدا) که باشترين و جواترین به رگريبان دژی مه غوله کان نواند، ههروه کو هه موسو عيراق

کهوته دهست مهغوله کان، دوايش (جهلائر) پيهکان که دواى نيلخانيه کان هاتن سالى (۱۳۳۷ز)، دوايش کهوته دهست حوکمی تورکمانه کانی (قهره قوتلی) و نائق قوینلو) هر له سالی (۱۴۱۰ز)، له سالی (۱۵۰۸ تاكو ۱۵۱۴) کهوته دهست فارسه سهه و بيه کان، نيشر نه و بهوو عوسمانيه کان هر له سالی (۱۵۳۴ز) تاكو (۱۹۱۷ز) حوکمی ههولتير و هه موو پارچه کانی دیکه دوهله تى ئيسلاميهان کرد «۱۸». له سالی (۱۸۲۶ز) ههولتير بهوو به شیکى دوه ئيماره تى سوران، دوايش حوکمی (بابانى ديرهو دواى دۆراندى عوسمانيه کان له جهنگى جيهانى يه گه م، ئینگليزه کان له تشرىنى دووه مى سالی (۱۹۱۸) هاتنه ناو ههولتير، نيشر ههولتير بهوو شارى تکی دوهله تى عيراقى دروست کراو له دواى سالی (۱۹۲۲) به دواوه، له سه رده مى ئینگليزه کان حاکمی سياسى ههولتير گاپان (دبليو نارهى) بوو، له سالی (۱۹۱۸-۱۹۲۰)، يه گه م (متصرف) ي ههولتير (نه حمده نه فه ندی عوسمان) بوو «۱۸».

دهستى ههولتير

دهستى ههولتير، هه موو نهو ناوچانه دهگرتته وه، که دهور به برى ههولتيريان داوه.

هر له بهر زاييه کانی پيرمام و سه فینه وه زوررگه کانی که سنه زان و دۆلى به ستوره، دهشته کانی شه مامک و مولکيهو بهرانه تى تاكو دهستى کاکى به کاکى قهراج. دهستى ههولتير، له چياو دۆل و زوررگ و دهستى پیکهاتوره، ناوچه يه کى نهو ها هه مه جوړو هه مه رنگ، جی په نجی کردگار نيشانده دات، که چند دلر فینه، نه م دهشته پان و بهرینه رنگينه، هر ميژوو ده زانیت، که چ جوړه دهر ریکى کار يه گه رى هه بووه هر له ديزه مانه وه، به نيشتاشه وه، دهشته گه به مجوره پیکهاتوره، ده توانرى چندین پرژهى گه شت و گوزارى و مهرومالات به خيتو کردن و چندین پرژهى نابوروى دیکه تيدا بکريت.

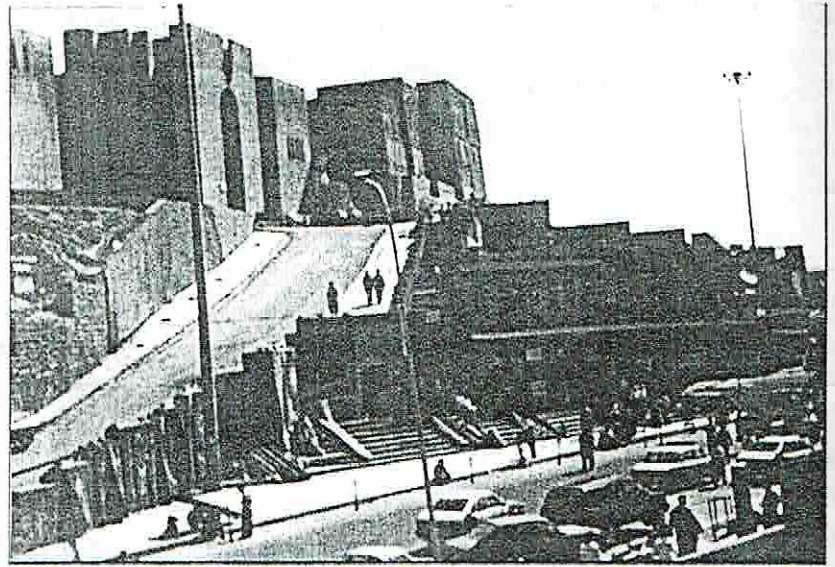
دهستى ههولتير له لايه نى جيويولوتیکه وه شپوى حه وزیک و دهگريت، نه م راستيه له گه ل چينه کانی ژيرزهوى، و انيشان ده دات که ناوچه که له باره بۆ ته قينه وه ناوى ژيرزهوى «۲۰». دريژى بيابانى ههولتير (مهست دهستى ههولتيره.. اکرم)، (۱۲) فرسه خه و پانى شهش فرسه خه و زويه کى پان و بهرینه، له نالتون کوبرى تا ههولتير هه شت فرسه خه «۲۱». ناوچه يه کى واپان و بهرین و رنگين ده که ويته نيشان هيلنى دريژى

(۴۴) پله بهر وه باکو رو بازنه يى پانى (۳۶.۱۲) پله بهر وه خۆر هه لات؛ که واته که ووتته ناوچه يى مامناوه ندی ناووهه و «۲۲». زهويه کانی ناوچه يى ههولتير ههروه کو به غداو به سره، به ناوى زو بارو جۆگه ناو نادرين.

دهشته که (۳۹۰) مهتر له ناست دهر يا به زرتره و (مه بهست شاره که يه که له سه ربانیکه)، سنورى نه م دهشته له خۆر نارای چياى (قه ره جۆغه) که (۸۷۴.۵) مهتر له ناست دهر يا بهر زرتره، له خۆر هه لاتيش چياى (دردوان) (مه بهست بهر زره، له باکو ريش چياکانى پيرمام و سه فین (۱۴۷۵) مهتر بهر زره، نه م دهشته (۷۵) کم دريژوه (۳۵) کيلومه تر پانه «۲۳».

دهستى ههولتير (۲۳۵) کلم دريژوه پيتوانه ي گشتى (۱۵۸۷۰) کلم ۲ دهستى که نديناره (۲۳) کلم پانه و (۵۰) کيلومه تر يش دريژه، قهراج (۷۵) کلم دريژى و (۳۵) کلم پانيه تى «۲۴»، نه م دهشته ي ههولتير له قوروليتنه و رده بهر دو زبخ پیکهاتوره پیکهاتورى (به ختيارى) يه و، قهراجيش له گه ل که نديناره پیکهاتورى (فارس) ن، يه که ميان ناوى خۆشه و هى دووه م سوتره، له چينى (به ختيارى) تا سه رزهوى پيتى ده لين (نيشتووى نوي) - الترسبات الحديقه «۲۵».

زهويه کانی دهستى ههولتير (هه نديچار)، به تاييه تى له سه ده ي عه بهاسيه کان، به هوى تۆرى تکی نۆکه ند، که له کار تيزه کان هه لده قولا ناو ده درا، به نسبت ناوى به ستوره ش دهوره جوړگه يه کى به جووگ که ناو له زستان و هاوينا بيابا دهر و شت و له پايژ ووشک ده بوو «۲۶» زۆرىه يى ناوى باران، که ده که ويته سه رزهوى و سه رگرده کان، ده جيته ناو چينه کانی ژير زهوى، له وانه شه پشکين له چينه کانی خواره وه به يتته هوى ته قينه وه ناوى تکی زۆرو گه يشتنه سه رزهوى، له رتيگای بهر زبون وه ي خۆيه تى (مه بهست بى به کار هينانى نامير)

ديه تیک له شارى ههولتير

هولتير

به پرتیوه به رایه تئی شوئینه واری کون، له به هاری ۱۹۳۴، له و به رو نه و به ری نۆکه ندیگ، چهند پارچه به ردیگی دۆزیده وه (مسنه- پشتگر)، ئهم پشتگره، که وتۆته رووباری به ستۆره نزیگ گوندی (قهله مورتهگه QaLamortka) که (۲۰) کیلۆمه تریک له ههولیره وه دووره، نه و کاته چ شتیگ ده باره ی به رده که نه زانرا نادواجار نووسینه که ناشکرا کرا «۳۳».

دوای نه وه ی به رتیوه به رایه تئی شوئینه وار، دهسته به یگی قه ره مان به رانی پسپۆری نارد بۆ خوئینه وه ی نووسینه به زساریه کان، پاش پشکنین نووسینه که ی (سهنجاریب) ناشکرا بوو، که تیایا هاتووه، ئاوی رووباره گانی (خانی شادی، له یه دگ رووبار کۆکرده وتوه، دوایش راپۆرتی شایه بۆ ناوه راستی شاری ههولیر، نیشته جیتی خواوه ند (نهشتار) «۳۴»، دهسته ی ناوبرا له م به رتیانه پتیکهاتوو (فوناد سفدر، د. فهرج به سه مچی) که دوو مولاحزی فه نی بوون راپۆرتی خوئیان ده باره ی دۆزینه وه که بلاوکرده وه، دهقی راپۆرتی که ش نه وه یه؛ له باکووری خۆزه لاتی ههولیر به دوری (۲۰) کلم، له خالیتیکی به ستۆره نزیگ گوندی (قهر- مورتهگه) پشتگریگ (مسنه) هه یه، که له به ردی خه للاتی ریک و جوان تاشراو پتیکهاتوو، له ناوه راستیا نۆکه ندیگ رووه و ههولیر هه یه، رووبه رپرووی رووباره گنه، له سه ره یه کتیک له به رده کان نووسینی بزمازی هه یه، که به چی نیکی (کلس) داپۆشراوه.

(فوناد سفدر) ده لی: به رده که سه مان پاک کرده وه، له به ره مان کرته وه (استساخ)، دوای خوئینه وه ی بزمازی ده رکه وت که (سهنجاریب) شای تاشوور حوکمی خۆزه لاتی کرده وه، هه ره له سالی (۷۰۵-۶۱۸) پ، ز)، ئهم (پشتگریه) دروست کرده وه، نووسینه که شی هه ره ئه و نه خشی کرده وه، بۆ نه وه ی تاکو پرتۆه که هه ره به نه مری بچینیته وه، که به هۆیه وه ئاوی لیره واری چیاکانی ناوبرا له نۆکه ندیگ کۆکرده وتوه به رده یه ههولیر، دوای مانگیگ، له کاتی پشکنینی، پشکنه رانی شوئینه واری کون ئهم (پشتگره) هیان دۆزیده وه، لیتر نه وه بوو راپۆرتیگه یان به ژماره ی ۱۶۰۸ له ۱۵/۹۴۶

بهختیاریه و به تاییده تئی بهختیاری سه ره وه، دهشتی قهراجیش له پتیکهاتوو فارسیه به تاییده ت فارسی خواره وه... دهشتی ههولیر بزسی ناوچه دایه ش ده کری: .

یه که م: باکووری، نارچه ی به ستۆره و سه ره وه دهگریته وه، ئهم ناوچه یه تا سه د مه تر قولیش ئاوی مسۆگر نه.

دووه م: ناوه راست، له به ستۆره وه تا قوشته یه، له (۲۰۰) تاکو (۲۲۰) مه تر قوولی بیره کانیه تئی، به ره مه یان له نیران (۶۰، ۱۰۰) گالون/ دهقیقه دایه.

سییه م: خواروو، له قوشته یه وه هتا پرده ی، قوولی بیره کانی (۱۸۰-۲۲۰) مه تر ده ی، به ره مه ی ئاوی ئهم بیهرانه (۸۰) گالون/ دهقیقه یه، که نه دیناوه و قهراج سه وزی سه ره به خوئنه و، که سه نه زانیش له جه وزی ههولیره «۲۹».

دهشتی ههولیر له یلوسینییه (PhioCEENE) پتیکهاتوو، به لام به یله ی یه که می له تیکه لیتیکی پارچه یی زیخ «۳۰».

سه نه جاریب و ئاودانی ههولیر
ئاودانی ههولیر، له لایه ن (سهنجاریب) وه، یه یه که م سه ره چاره ی ئاوی ههولیر ده ژمه تر دزی له میژوو، جایزه سه ره نا له م سه ره چاره گرنگه وه ده ست بینه که یه، جیگای سه ره یخ و تیروانیه و نه گه ره پشت گوی نه جاریب، دوایش به رده که یی (سهنجاریب) نه دزایا، ده کری بگریته شوئینیکی گه شتو کوزارو چاک کرده وه ی نۆکه ندو توئیه که، دوایش دینه سه ره باسی سه ره چاره گانی دیکدی ئاوی ههولیر به ییتی گرنگی میژوویی بان ئهم سه ره چاره یه و چۆنیته تئی دروست کردنی، بۆته ههوینی دروست کردنی کاربۆه کان له خۆزه لاتی ههولیر «۳۱».

دهسته ی پشکنین، سه ره به رتیوه به رایه تئی شوئینه واری کون، له نه خه مای پشکنین: به ردیگی دۆزیده وه، ئهم به رده نووسینی بزمازی له سه ره بوو، نووسینه که ش: تیشکی خسته سه ره ئاودان و ناودیری سه زنی کون، که (سهنجاریب) پاشای به هیزی تاشووری کرده ویدی بۆ ئاودانی ههولیر «۳۲».

نه م سه ره چاره ناوه نه ریژه ی دیاره و نه به ها که ی «۲۷» دهشتی بان و به رینی ههولیر پتیکهاتوو که ی جوړاو جوړه، به لام له دوو پتیکهاتوی سه ره کی پتیکهاتوو. یه که م: پتیکهاتوو بهختیاری.

۱- پتیکهاتوو بهختیاری سه ره وه APPer Bakthiari Fomation به شی زۆری ئهم پتیکهاتوو له چه و (Gravel) پتیکهاتوو، ئهم چه وه ش بۆشایی زۆره (Porosity) و هه ره ها (Permeability) و ئاوی زۆری تباکو دیتته وه، جوژی ناوه که شی شیرین و باشه و خوی زۆر که مه.

ب- بهختیاری خواره وه (Lower Bakthiari Formation) ئهم پتیکهاتوو له زیخ (Sand) و چه و قوور (Clay) دروست ده ی، ئهم زیخ و چه وه ش ناویکی زۆری تباکو دیتته وه، باشترین عه نباری ناوه که ش جوژی ئاوی بهختیاری سه ره وه یه.

دووه م: پتیکهاتوو فارس:
۱- فارسی سه ره وه (CUPper Fars Formation) ئهم ده ش چه وی تیا نامینی، له زیخیکی ورد (Sand Fine) و قوور و له (Cleny Silt) پتیکهاتوو، ئهم پتیکهاتوو هه ش ئاوی تیا به به لام ناوه که ی زۆر نه، سووی که لی و هه رده گیری.

ب- فارسی خواره وه: (Lower Fars Formation) ئهم پتیکهاتوو له قوور زیخ دروست بووه، عه نیاریکی باشه بۆ ئاوی زۆری تیا به، به لام زۆریه ی ناوه که ی بۆ مرۆش و ناژهل به که لک نایه ت، ئهم ده ش له به ره زۆری خوئیه له م جوړه ناوه «۲۸». ئهم پتیکهاتوه به به رده ده بقسه یه کی خوئالی: (دهلی جاحیلی بیریاتی بۆیه کتیک ده گوتری که له رو لاواز و بیته یز بیت، ئهم ده ش په یه وه مست به ئاوی سازو ناسازی ئهم ناوچه یه (قهراج و که نه دیناوه) ئاویان خوئینه، چاکانی خوئی له به ره ناسازی ناوه که خه لکی نه و گونده نه داله کانیان نه ده مه ان، له بیاریات چهند که سیک که و ره ده ی و ده یه جاحیل، به لام چۆن جاحیلیکی توانای ده کیلزیان نه بوو هه لیگر، بی هیزو ئانا، نه مه ش ده که ریته وه بۆ ناسازی ناوه که - به دکوئیره ی قسه ی پیشیان.

ئاوی ههولیر له پتیکهاتوو

14. له گهڵ چهند وینهیهکی تونێله که (نقق) و نووسینی بزماری بهرزکردهوه، بهرپهوه بهرایهتی شوینهوار دەسبهجێ ئیمهێ (مه بهست فوناد سه فهرو د. سه رهج) ناگادار کردهوه بۆ سهردانی ئەم شوینهواره، له نێوان (ملفات) ی تایبهت به شوینهواره کۆنه کان راپۆرتیکی تایبهت بهم شوینهواره مان دۆزهوه ژماره ۱۰۸-۳۴، له نهجمان ئەمه مان بۆ به دیار کهوت:

سالی ۱۹۳۴ نوێنهوی شوینهواری موسی (نهحمه د حهقی) نێردراوه ته ههولێر، بۆ بهرزکردنهوهی راپۆرتیکی دهرباره ی ئەم شوینهواره و گرتنی چهند وینهیهکی، دوایش دکۆتۆر (بوردان) راپۆرتکاری بهرپهوه بهرایهتی شوینهواری ئەو کات، توانیوه تی ناوی (سه نحاریب) له ناو هێماکانی سه بهرده که بدۆزێتهوه، ئەوهی شایانی باسه؛ وینهکانی نووسینه نهخستینهراوه که ی سه بهرده که، چ ئەوهی (نهحمه د حهقی) وینه ی گرتوون و چ ئەو وینانه ی پشکنه رانی نوێ گرتونی؛ ناخوێندرتیتهوه و روون نین، ئەویش به هۆی نیشتهواری (کلسی) له سه بهر به شیکێ گه وه ی ئەم نووسینه، جاپۆیه ناچار بوون (مه بهست فوناد سه فهرو) که رۆژتیکی ته و او خه ریککی پاک کردنه وه ی نووسینه که بین؛ ئەویش بۆ لادانی ماده ده کلیسه، نیشتهوه که ی سه نووسینه که. بوونی ئەم ماده کلیسه ئەوه ده گه به نهج که که سێکی دیکه پێشی ئیمه، نه نووسینه که ی له بهر گرتوته وه نه هێماکانی خوێندۆته وه کردوه «۳۵».

به داخه وه بهرده که هه ره له سالی ۱۹۴۶ تا کو نه مۆ له بهر بێنازی و کهوتنی ده م به سنۆزه له گوێزانه وه ی بۆ شویتنیکی (نه مین) له م دوو سه ساله ی دوایی دژرا ههروهک زۆر له شوینهواره کانی دیکه مان له وانه ش بهرده که ی (کێله شین) ... نه کره م.

رووباری به سنۆزه (پشتگر هه که ی سه نحاریب):

سه رچاوه ی رووباری به سنۆزه، چیاکانی شه قلاوه و پیرماه، دوای ده رچوونی له چیاکانی ره وه باکووری خۆرناو بۆ ماوه یه کی درێژ، تاده گانه زتی سه روو، ملی رێگا ده گرێ، ناوه که شی له رۆژانی باران زۆره، به لام له هاویندا به ره و که می ده روات، هه ره له ته مۆز تا کو

هاتنی زستان، قوولی دۆله که شی له ناست رووباره که (که ناری پیا ده روات) جیاوازی هه یه، له شوینی (پشتگر) ه که ناستنی زهوی به (۲۵) مه تر له قوولایی رووباره که به رزته ره.

(پشتگر) ه که له شه ش ریز به رد پێکهاتوه، تیکرای قه واره ی هه ره به رد تیک 43*80۶۲ سم ده بیت، درێژی شی نزیکه (۱۵) مه تره، ئەم پشتگره له سه ره یه ک رێره و نیه، چونکه تونێله که لای باکووری له لای باشووری جیا ده کاته وه (پشتگر) ه که نه ختی له ناو قوولی به سنۆزه به دیار ده که وێ. ئەم دیار که و ته مه زه نده ده گرێ بۆ مه بهستی رێگه گرتنه له رێره و ی ناوه که تا کو بچێته ناو تونێله که، ئەم تونێله ش به به رد دروست گراره وه نازانرێ چهند درێژه؛ چونکه قه وچه و پری کردۆته وه، ته نه ا پێنج مه تری نه بیت، ئەویش له سه ره نای ده رگا که یه وه یه، بنمیچی راسته به لام لای ده رگا که ی مه یله و که وانه یه پانی (20۱) م

و به رینی (12۱) م ده بیت، به شه دیاره که شی له به رزاییه که ی (50۱) م ده بیت، تاشه ش مه تر قوولایی هه ردو لادیاره و بنمیچه که ی به به رد دروست کراره زه ویه که شی به تاته به رد ته خت گراره، له دوای ئەم شه ش مه تره دا، به رینه که ی فروانتر ده بیت تا کو ده گاته (۲۷۰) سم، به لام له به رزی (۵۰) سم چیتر دیاره کانی به به رد هه لته نراون و بنمیچه که شی به شیه و ی سه روشتی ماوه ته وه، له سه ره به کێک له به رده (پشتگر) ه که هه شت دێر نووسینی بزماری هه یه، به رده نووسراوه که شه شه مین به ردی لای چه په، له م نووسینه (سه نحاریب) پێمان را ده گه به نهج که ناوی چیاکانی ده رووبه ری به سنۆزه ی کۆکردۆته وه هه ئیوا یه تی بۆ هه ولێر ئەمه ش ده قی نووسینه که: «منم سه نحاریب شای جیهان و ناشور سێ رووبار له چیاکانی (خانی شادی) -خانی- که له سه رووی شاری ئه ریلان هه لکه ند، نیشتمانی خامی نازدار خاوه ند نه شتار، جۆگه کانه به راستی لێداوه». له به رته وه ی نیوه ی له قوولایی (۲۵) مه تره، ئەم حاله ته نه گه ره بیت و به درێژی ئۆکه نده که، پیرلێدرا بێ و پاک کردنه و شی له کاتی پێوستی هه ره و کو کارێزه کانی نیشتمای هه ولێر (مه بهست سالی ۱۹۴۶) چونکه

تا ته و کاتیش کارێزه کانه له کار نه که وه ت بوون. ئە کره م) پاک ده گرێته وه، له توانای ئیمه نه بوو که به درێژی ئۆکه نده که دا به وین، چونکه پێوستی به هه لکۆلین و پشکن هه یه، جاپۆیه پێششاری به رپه وه به رایه تی شوینهوار ده که مین که لێزه یه کی بچووک بنیسه رسته شوینه که و پشکنینی ده ست پێنگات و، له هه مان کاتیشدا هه لکه ندن له ناو تونێله که ده ست پێنگات، تا کو ئەوه ی ئیمه پێششایمان کردوه (تا کید) بکرێ. له هه مان کاتیشدا پێششای ده که مین له نێوان لێزه که به کێک هه بیت که نووسینه که جارێکی دیکه له به رگرێته وه، چونکه هه شت هه ئیما نادیار هه یه که پێوستیان به تیروانینی دیکه هه یه «۳۶». (فوناد جه میل) پش له گۆفاری (سۆمه ره) هه مان راپۆرتی (فوناد سه فه ر) ی بلاو کردۆته وه، که راپۆرت که ی (فوناد سه فه ر) به م ناو نیشانه یه ..

«پروژه ی سه نحاریب بۆ ناوه ی تان بۆ هه ولێر»

Sennacheribs Pror jectfor (supply Erbil with water) شوینهواری ئۆکه نده که کاتی خۆی، له کاتی لێدانی بناغه ی قوتابخانه ی خانه قا دۆزرا یه وه، ئەگه ره بیت و درێژی کارێزه کانی (سه نحاریب) هه رچه نده هه موو کاره که ی سه نحاریب کارێزه بووه به لکو له شوینه نزمه کان به جۆگه بووه، ته نه ا له گه رده کان کارێزی بۆ کردوه) به راورد بکه مین به درێژی کارێزه کانی هه ولێر، مه زنی کاره که ی (سه نحاریب) مان بۆ به دیار ده که وێ «۳۸»، ئەم کاره ی سه نحاریب نیشتماش له نزیک گوندی (به حرکه) شوینهواری له شیه و ی چالایی له هه ندێ شوینی ماوه، برای خه لکی (به حرکه) ئەوه یه ناوی کانیه که ی مزگه وتی گه وه ی (به حرکه) له پاشماوه ی کاره که ی (سه نحاریب) ه «۳۹». له دوای ئەم لاپه ره یه نووسینه بزماریه که و نووسیه ئینگلیزه که و نه خشه ی رێره و ی کاره که ی (سه نحاریب) مان له به رگرته وه (استنساخ) که هه ره و کو چۆن له گۆفاری (سۆمه ر) ی سالی ۱۹۴۶ بلاو کراره ته وه ..

په راوێزه کانه له به شی دووه می ئەم بابه ته بلاو ده بیتته وه.

کورتە میژووویەکی سەرچاوەکانی ناوی هەولێر

نا: ئەکرەم مەولوود رۆسنەم (پیرە هەولێر) بەشی دووهم و کۆتایی

کارێزەکان

کارێز وەک سەرچاوەیەکی سەرەکی سەرەدەمی زێزینی خۆی، دەوری کاریگەری هەبوو لەسەر ژبانی خەلک، هەولێریش هەر وەک لە گەلێ سەرچاوە دیاریکراوە، کارێز ناوی خوارنەووە ئاودێری و ئاشکێرانی بەرھەمھێناوە. جا بۆیە پێشربستە تۆزینەووی تەواو لەسەر کارێزەکانی هەولێر بکەیت، ئێستا لە هەولێر (دەورووبەری نەبیت) هیچ کارێزێکی وای نەماوە کە سوودی لێ وەرگیریت، ئەویش بەھۆی پەڕبوونەووی کارێزخان و تێکچوون و لێدانێ بیرو لاسرتوازی، کە کەمتری تێ دەچێ چ لەلایەنی پارووبول و چ لەلایەنی رۆژانی ئێشکردن تیااندا، یان دروستکردنی بەلای نوێی وەک (ئیفراز) یان ئەواندی پشوو درێژو کارامەیی جاران نەماون بۆ لێدانێ کارێز. خۆ ئەواندی دەورووبەری هەولێریش هی ئێوە زمانە نین، بەلکو بەسەدان سالە هەنوو تەنھا ئەگەر پاک بکەیتنەووە... ئێستا لە هەولێر هیچ نۆکەندێکی نیە کە خەلک سوودی لێ وەرگرن، لەگەڵ بوونی شوێنەواری نۆکەندێکی بازەیی کۆن (ابزانم کاپتەن های مەبەستی خەندەکەگەمی دەوری قەلات بوو ۱۰۰کم) (۴۰).

هەرچۆنێت بیت ئێستا ناوی سەرەکی هەولێر کارێزەکانە کە وشەبەکی -ارسیبە (مەبەست لە (ئێستا) سالانی ۱۹۱۸-۱۹۲۰ سەرەدەمی کاپتەن های)

کاپتەن های دەلتی کارێز وشەبەکی فارسیبە و کاک (مەغدید حاجی) پیش لە نوسینەگەمی لەسەر کارێزەکان لە کتابی هەولێر لاپەرە (۷۷) هەمان وشەیی گۆتواوە، بەلام دواي گەران بەدواي وەسنی وشەگە بۆمان دەرکەت کە کارێز، وشەبەکی کوردی پەتیبە، لەوانەش کە

وشەیی کارێزەیان بەکوردی داناووە پروفیسۆر (بەھرام خدر مەلوود) کە لە کۆرەگە بەشداری کردبوو، ئەم راستیەیی درکاندو، تەنکییدی لەسەر کوردی وشەیی کارێز کرد. مامۆستا لەتیف قادر نەنەگەلی، مامۆستای زیندەوەرزانێ لە ئامادەیی رزگاری کوران، کەبایەخ بەرەسنی وشە کوردیەکان دەدات و چەند وشەیی گەراندۆتەووە سەر ئەسلی خۆی و، لەرۆژنامەو گۆڤارەکان بلاویان دەکاتەو، لە دانیشتنیک وتی: کارێز وشەبەکی کوردی پەتیبەو لە (کارێز) وە هاتووە، چونکە کاتی لێدانێ کارێز، کایان لە جۆگەگە دەکرد تاپرێهوی ئاوەگە بزانی گیراوە یان نا... (۴۱)

کارێز بریتیبە لەو جۆگا یان نۆگەندەیی ژێرزەوی کە ئاوی بەناویدا تێدەپەڕێ، دوايش ئاوەگە دەگاتە سەر زەوی کەپتیی دەلتین (مفتاح)، جۆگەگەش بەھۆی چەند بیریگەووە دروست دەبن.

جۆگای کارێز بەژنە زەلامتیک دەبیت. بیریگانیش بە قوولی (۶۰-۹۰) پێت لێدەدرین، ئیوانی هەر بیریگ و بیریگ (۱۰۰) پێ دەبیت و، دەبێ بیریگان و جۆگەگەیش بەرپرێویتی راستەوپرێ لێ بدری (۴۲)

ئەگەر بیت و سەیری نەخشەکانی (کادسترو) بکەین، کە لەلایەرەکانی دوايي لە بەرمان گرتۆتەو (استنساخ) سەیر بکەین و جا کاک (رۆستەم خەمید میرەم) وەک شارەزایەکی کارێز دەلتی:

جۆگای کارێز هەر وەک لەشوێنیکێ دیکە بەدرێژتر باسی دەکەین، لە هەموو شوێنیک بەژنە زەلامتیک نیبە (مەبەستمان هەولێرە، جا نازانم هی شوێنی دیکە وایە یا نا... ئەکرەم)، ئەمە لەلایەک و لەلایەکی دیکەش ئە بیریگان و ئە جۆگەگەیش بەرپرێویتی راستەوپرێ لێ

نادرین هەر وەک مامۆستا (عبدالرزاق الحسنی) باسی کردووە. باسەگەمی کاک رۆستەم و (۴۳) نەخشەکانی (کادسترو) و چوونم بۆ ناو کارێزەکان پتیبەوانەیی قسەکانی میژووونوسی عیتراقین. ئەم راستییانە لە شوێنیکێ دیکە بەدرێژی نووسبومانەتەووە بۆیە لێرەدا لێی نادۆزین.

ئەو ئاوی بەم جۆرە دەست دەکەوێت، لە دوو تا سێ ئاش دەگیرن، ئەم زاراوەیە، لەسەر زمانی کوردەکان باوە، کە بۆ زۆری و کەمی ئاوی وەک پتیبەریگ بۆ ئاوی بەکاری دێنن، کارێز ناتوانرێت لێبدری ئەگەر زەویبەگەمی لێز نەبیت. دەلتین سەرەدەمی عەباسیەکان (۳۶۵) کارێز هەبوو، سەرەدەمی مین (واتە کاپتەن های... ئەکرەم) لە هەولێر (۶۰) کارێزێک بەکارھێنراوە، بیریگەمی هەلکەندنی کارێز دەگەرێتەووە بۆ سەرەدەمی (سەنحاریب) «۴۴».

لە کارێزە بەناوبانگەکانی کارێزی (قاسم ئاغا) یە لە خوارووی خۆرئاوای هەولێر، کە گەیشتینە هەولێر ختیمەکەمان لەلای ئەو کارێزە هەلدا، «۴۵» وەستا (فەتاح) خەلکی قەلات بوو، وەستا بیکە کارامەو لێزان بوو، هەموو سالتیک کارێزەکانی پاک دەکردەو، بە تاییەتی کارێزی مییری، پشوو درێژ بوو، قسەخۆشیش بوو، وەستا (فەتاح) دووان بوون وەستا (فەتاح) ی گەورەو، وەستا (فەتاح) ی گچکە (مەھاباد) بوو، کارامەو لێزان بوو، بەدەم گۆرانیبەووە ئیشی دەکرد، بەلام وەستا (فەتاح) ی گەورە زانتر بوو «۴۶». کاپتەن (های) لە کتابەگەمی لەلایەرە (۳۸) باسی وەستا (فەتاح) ی گەورە دەکات و دەلتی، وەستا بیکە کارامەو لێزانەو دەزانێ لە کۆی ئاوی هەبوو لە کۆی ئاوی نیە، دەرویش (مەخەمەد

سهلیم) کارتز هه لکه نیتکی دیکه می ناوچه می ههولتیره، دوا می به دوا داچوون و لیتکولینه وه بزمان دهر کهوت که دهر ویش (محمه مد سهلیم) له ژیاندا ماوه، خه لکی گوندی (قوریتانه)، بهلام هه ژاری ته و او بی تاقه تی کردوه، زور جار له دوکانی (حاجی دارد) له (شیخ الله) داده نیشی و گله بی خوی ده کات.

بۆ کارتز لیتدان، بیبری یه کهم لیتده درئ، نینجا تونیتله که، له هه مان کات چهند کرتیکارتیک بیبری دووم لیتده ده، به هه مان شتیوه بیرو تونیتله کانی دیکه ش لیتده درئین تا دوا بیر، وه ستای له غه م لیتدهر به گسوتیره می دهنگ به ره و بیبری دووم ده چیت، تونیلی کارتز هه کان به له غه م پیک یان زیاتر له به بیسان پیکه وه ده به سترین، بۆ نه وه می نه که ره به می ناوی یه کتیکان گیرا، ناوه که می نه که ریتته وه دوا ره، به لکو بیجیتته سه ره ناوی کارتز هه که می دیکه «۴۷».

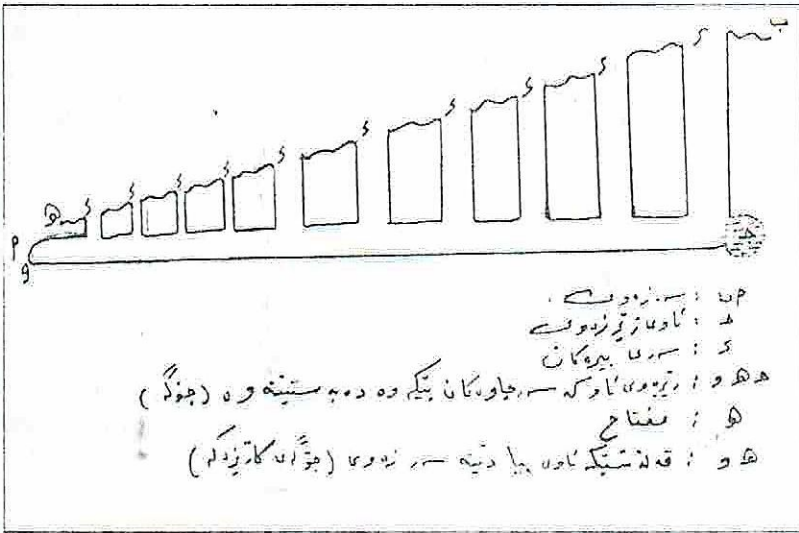
تونیلی کارتز هه کان له هه موو شوتیتیک به رینی به رزبان وه که یه ک تیه، له کارتز هه کان هه ندئ شوتین هه یه که نوتومبیل پیایدا دهر وات و، له هه ندئ شوتینی دیکه سروث به قیتی ده توانی پیایدا پروات و، هه ندئ جیتگاشی ده بی خو (تی) بکه بینه وه، هه ندئ جیتگاشی ته نهاقر ژال ده ترانی پیایدا پروات، ناو تونیتله که سه کوی تیایا، له گه ل شوتینی (قه ندیلو) که، هه ندئ جیتگای به که ره بوچ (چاتی) بۆ کراوه «۴۸» ماوه می نیوان بیری تک و بیبرتیکی دیکه «۴۲-۵۰» مه تره و، قولیشی «۳۰-۴۰» مه تره، له ناوچه چیا بیه کان له نزما بیه کانی تونیل نامینئ، به لکو ناوه که دیتته سه ره زه می جار تیکی دیکه ده بینه وه تونیل، له شوتنه به رزه کان (گرده کان) «۴۹» زوری و که می ناوی کارتز پشت ده به ستئ به:

- ۱- سروشتی زه می و سروشتی شاخ و قولایی ناوی ژیرزه می.
 - ۲- زور که می ناوی کارتز هه کان، به گوپیره می ناوچه کان ده گورت، ریزه می باران بارین و به فیره ناوی سه رزه می و ژیرزه می و لیزی زه می «۵۰»
- میترووی دروستکردنی کارتز هه کان

ده که ریتته وه سه رده می نه تا به گیه کان، کارتز هه کان که لیتک زور بوونه له وه سه رده مه، به لام ته نها دوانیان ده که بشته ناو شار، یه کتیکان بۆ مزگه وت و (وا بزانم مه به ست مزگه وت که می مناره می چولیبه -مناره می) (مظفرالدین... اکرم) نه وه می دیکه ش بۆ مسالی سولتان «۵۱» و له خواره وه ش نه خشه می کارتز هه ره وه که له کتابی (سنتان فی کردستان) می کاپتن (های) نه خشه می کیشراوه. گوپرا و مانه ته وه.

پ: سه ره زه می.

نه مه ش کاتی ته بیینی به می ناوه که ده گرت- ته بیان، ده ست پیکردنی له غه مه که به له سه رجا وه ره، مه نجده لیش دوا بیره- مفتاح «۵۲» هه ولتیره چهندین کارتز می تیا بوه، ره که کارتز هه کانی، میبری و که سه نه زان و جوجه محمه د (سیتاقان) و کارتز می خونی با به (خولی با به، مه لافه ندی) و که ره وین و... هتند. کارتز میبری له هه موون به ناوایانگترو به سو دتر بووه؛ خه لکی هه ولتیره هه موویان بۆ هه موو پیوستیه کانی ژبان به کاربان هتیا وه.

ج: ناوی ژیر زه می.
 د: سه ره بی ره کان.
 ج ه و: ریزه می ناو که سه رجا وه کان پیکه وه ده به ستیتته وه.
 ه: مفتاح
 ه و: قه له شیکه ناوی پیا دیتته سه ره زه می (جو که می کارتز هه کان)
 که رسته کانی کارتز نه مانه ن (کوتک-قه له م-قولنگ-چه رخ-کندر-گورس-شریت-ره زرو-چرای شیریاق) نه م چرایه به رونی کوچی کاری ده کرد له جیاتی نه وت! رو ناکی زور تره دو که می که مترو بو. له کاتی کارتز بیش، نه م ناو زارا وانه به کار ده اتن (له غه م، جو گای ژیر زه مینه-چه مبه ره، کاتی کیرانی له غه مه که ره گای ناوه که به له غه م پیک دیکه له و شوتنه ده گورتین

نم کارتز می (میبری) یه له وانه به هه مان کارتز می سولتان (مظفرالدین) بوو بیت «۵۳» بی ره کانی نه م کارتز به دولق له شتیوه زنجیره بیرتک که ژماره بیان هی به که م «۸» بیرو هی دووم دیکه تیکه لیان ده بیت ژماره بی ره کانی «۴» بی ره، دوا بیش لقیکی دیکه ژماره بی ره کانی «۳» بی ره، له دوا بیش «۳» بیبری دیکه هه یه کوی هه موو بی ره کان «۳۶» بی ره، هه ردو و لقه سه ره که یک له سه ره رتگای (حه ساروک-بادارا) یه که ده گرن و له زه وه کانی گوندی (حه ساروک) خو رناوای گونده که دین به ره هه ولتیره، دوا بیش به ناو گوندی (خاتونا وه) ی پشت بادا وه که ژماره پارچه زه می «۱۲۴» ه تیچه پیوه، که بشته

له کارکه وتووہ.

یہ کہ میان: پشت گوی خستنی.
دوہم: فراوانی شارو ہش نہ کردنی
ناوہ کی و کردنہ وہی پرژوی دیکہ بژ ناو.
«۵۹»

ہوید کی دیکہ شی ٹوہید، کہ کاریز
وہستای کارامہ و لیژان و پشتو دریزی
دہوی و، پارہ پول و ماوہی تہاو کردنی
زور دہوی، بیتجگہ لہ مہترسی دارمانی
کاریز (زہوی) بہسہر و ہستاکہ، بہلام
بیرتکی نیرتازی، بہمانگتک تہاو دہبن
بہ پارہید کی کہ متر لہ کاریز و ہیچ ماندو
بوونیککی ناوی و نزدیک مالہ کانیش بیس
لی دہری.

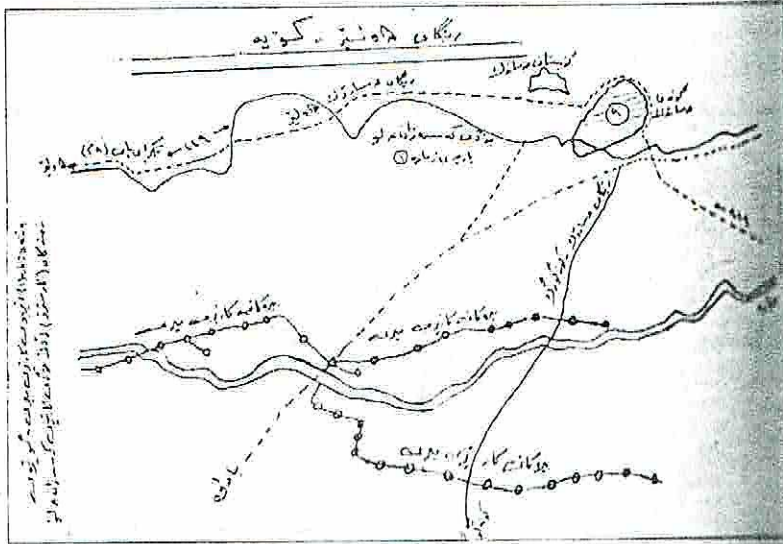
کاریز بہدردہ و امی پاک کردنہ وہی
دہوی، کہ سیش لہم زہمانہ ٹوہندہ
بہسدلیقہ نیہ.

کاریزی کہ سنہ زان.

نہم کاریزہ لہ کہ سنہ زانہ وہ بہرہ
حہساروک دہروات، دوابی لہ سیتاقان
لہ گہل کاریزی (جوجہ محمہد) یہ کیان
دہگرتہ وہ، مفتاحی نہم کاریزہ، لہ
گورستانی شیخ محمہد لہ کہ سنہ زان ہو،
نہم کاریزہ دہاتہ گہرہ کی سیتاقان و،
لہ نزدیک گورہ پانی ژیان، بہسہر سیتاق
دہپہرہ وہ، ناوی نہم کاریزہ
دہدراہہ مزگہ وتی شیخہ لالو خانہ قا،
دوایش لہ نزدیک مزگہ وتی (نالتی برماغ).
حہوزتکی بوکرابو، نہم حہوزہ سالی
۱۹۱۳ بہ قسل و مشکلی (خولہ میتش) ای
گہرماوی قہلات، بہ قہوارہ
چوارگوشہ بی، شہس مہتری نئی-
کراوہ تہ وہ، نہم حہوزہ تا ناوہ راستی
بیسستہ کانیش بہسہرچاویہ کی سہرہ کی
ناوی ہہولیر دادہ نرا «۶۰» پروانہ وینہی
ژمارہ (۱) لاپہرہ (۴۵)، جوگا
سہرہ کیہ گہش بہ شیوہ کی چاک لہ بوری
قوری سورہہ کراوہی خومالی پتیکہاتبو.
«۶۱»

کاریزی جوجہ محمہد:

بیرہ کانی نہم کاریزہ لہسہر زہوی
ژمارہ (۱۵۹)، پشت گورستانی شیخ
نہحمہد لیدراون، لہوی گوندیککی
چوارپتتج مالی ہہبو کہ نیستا بوہتہ

دہوی ژمارہ (۱۱) رتہوی کاریزی مہری بہگورہی نہخشہ کانی (کاوسترو) لہ گہل جوگہ کی کاریزی کہ سنہ زان عدلز

گوندگرتی سہرقہ لات، نہم عہ مباروہ
شیوہ کی باز نہی چتوہ (۱۴) م و بہرزی
(۴/۵) م دہبی و نیستاش ماوہ، ناو کہ
بژ نہم عہ مباروہ بہ ہوی بوری ناسنہ و
بہ ترومی (مضخہ)، گہیاندر اوہ تہ ٹوہی،
کاریزی میری لہ سہرہ تاییی بہ نجاکان
لہ کارکہ وتووہ، «۵۶». بہلام
بہ سالآچوہوہ کان دہلین لہ بہ نجاکانیش
ناوی نہم کاریزہ مابو، لہ شوتنی نہقابہی
کریکاران بہردہم (شیراتون)، گومیتکی
گہورہ بوو خہلک بژ پتووستی خویان
بہ کاریان دہہینا، ہندہی جاریش
لہ بہہاران و ہکو سہیرانگابو، جاریکیان
دووجندرمہی عوسمانی تہنگ بہچہند
ژتیککی سہرناوہ کہ ہہلدہچن، کابرایہک
بہ ناوی عوسمانی مام حسنی ہردوکیان
دہکوژ و تفہنگہ کانیشیان دہبات، «۵۷»
خہلکی گوندی (سویرین- سویرتی) کہ
لہ پشت گوندی (تورہق) ہ، لہسہر رتگی
ہہولیر موسل، دہلین: ناوی کاریزی میری
(داود ناغا) بہ کاری ہیناوہ بژ رزہ کانی
بہ ہوی تاقیک کہ نیستاش نہو کہ لاوی
بہ مجزورہ بہ، دوازہ تاقہ و بہرزی
ناوہ راستی سہ مہترہ، نہم دریزی
کہ ماوہ (۱۱۰) مہترہ، بہ مہزندہ (۳۰)
مہتریشی لہ دریزی روخواوہ جوگہ کہش لہ
شیوہی پردی دہلال لہ زاخوہ دہکا، «۵۸»
کاریز میری لہ نہجمامی دوو ہو

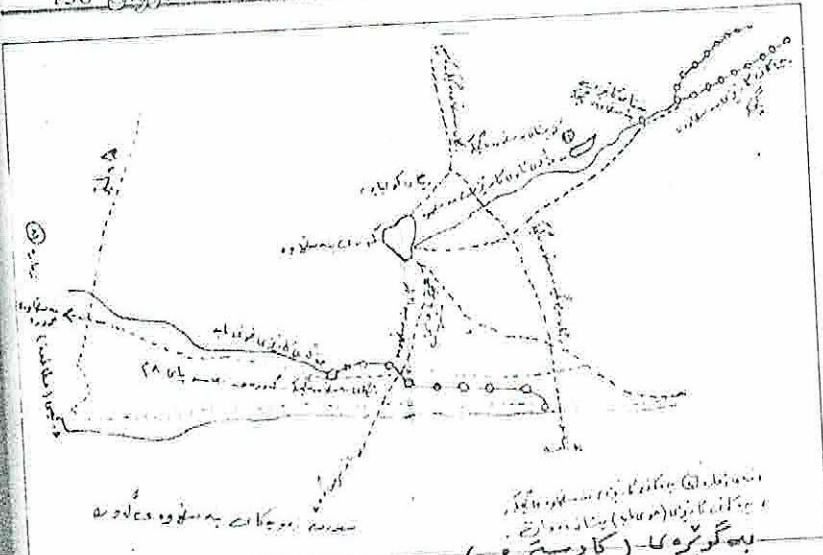
گہرہ کی (بہلاشاوہ) پشت خانووی
بہرہرہ کان، دوایش گہیش توتہ
مفتاح لہ کہ کی لہ شوتنی نیستای (بہشی
پارسان و دابہ شکردنی ناوی ناوشاری
ہولتہ) انوران یانہی ماموستایان و ہولی
سیدہا، بژ زباتر زانیاری دہبارہی نہم
کاریزہ پروانہ نہخشہ کانی
کاوسترو) «۵۴» و ہکو لہم وینہی ژمارہ
(۱۱) ہسارہ، دوہیری کاریزی میری و ہکو
ہم دہومہ تا کو تاییی حہفتاکانیش
ساہون، بہلام دواتر پپوونہ وہ، لہ لایہن
خہلک و دروست بوونی خانوویہرہ لہم
شہینہ، ہیرتکیان لہ بہردہم مزگہ وتی
(راستی) پشت خانووی و ہیرہ کان و بہ
گہرہ کی (گلتکہند)، نزدیک بہستہ کہ،
دوہیرہمان لہ بہردہم شوقہ کانی نیسکان،
ناوہ زنگاہی لہ شہست مہتری بژ (باداوہ)
ژمارہ بہ گورہی (۹۰) پلہ، دوہیری
یکش لہ دواہی نہم دوہیرہ بہرہو
(مفتاح) کہی دوہیری دیکہش
نہم نجاکانیش شونیان دیاربوو، یہ کیکیان
لہ شوی لقی دوو (کوزن) پشت ہولی
گہل (ابن المستوفی)، نہویدیکہیان لہ
سہرہوتر بوو، واتہ بہرہو شہست
سہتری، (۵۵) و ہستا (مفتاح) ناوی
کاریزی میری گہیانڈوتہ مہزارگہی سولتان
(مفتاح الدین)، ہہر لہم کاریزہ سالی
(۱۹۲۵) ناو گہیاندر اوہ تہ عہ مباراوی

سه‌دمه‌تری، به‌گونه‌ای که میان ده‌گوت (ماکه‌راوه) مفتاحی نهم کارتیزه له‌سه‌ر پارچه زه‌وی ژماره (۱۳۰) گه‌ره‌کی نه‌فسه‌ران بوو (شوتنی نیستای وده‌زاره‌تی رؤشنبیری) ناوی نهم کارتیزه ده‌بوو به‌دوولتی، لفتیکیان به‌ره‌و سه‌ننه‌ری شار ده‌رؤبشت، لقی دووم به‌ره‌و گه‌ره‌کی ته‌یراوه رؤبشتووه.

خه‌لک له به‌هاران بو سه‌بیران ده‌چوونه سه‌ر (مفتاح) که‌ی ~~کلی~~ «۶۲».

که‌ره‌وین

نهم کارتیزه به‌کارتیزی (که‌ره‌وین) ناسراوه، چونکه له‌نریک شاخه‌کانی (که‌ره‌وین) ای پشت بنه‌سلاوه‌ی گچکه‌ره دین، ره‌زه‌کانی (نورده‌دین) ناغای خواه‌نی بنه‌سلاوه‌یان ناو ده‌دا که (۱۰) دوئم بوو، چه‌ندین داری به‌رداری تیابوو، بوژموونه تنه‌ها داری فستق (۱۱۱) داربوو، له‌سالنی ۱۹۶۳ کاول کرا، نهم کارتیزه (۲۱) بی‌ره له‌دوای بی‌ری (عه‌له)، له‌دوای بی‌ری (عه‌له) ش تاکو (مفتاح) ی چوار بی‌ره، له‌نیوان نهم (۲۱) بی‌ره هه‌شت لقی هه‌به، که‌ه به‌راست و چه‌پی له‌غه‌مه‌که‌نه، نیوان هه‌رسی چوار بی‌ر لفتیک هه‌یه، له‌دوای بی‌ری (۲۱) مین سنها (قرژال) ده‌توانی پی‌ایدا پروات، له‌هه‌ندئ شوین نۆتۆمبیلی پی‌ادا ده‌پروات و، له‌هه‌ندئ شوین له‌سه‌رچنگ و، له‌هه‌ندئ شوین تیواوتی ده‌بی برۆیت، له‌شوینه ته‌سکه‌کان (۳-۴) مه‌تریک به‌که‌رپوچ هه‌لیتارون و ده‌کو چاتی، مفتاحی نهم کارتیزه دوومه‌تریک به‌رزه، هه‌ندئ بی‌ر له‌هه‌ندئ کیان قوولتین، جاری و اه‌یه بی‌ری سه‌ره‌وه، جاری و اش هه‌یه بی‌ری خواره‌وه قوولتیره، دوو مفتاحی له‌دوای بی‌ری (عه‌له) یه «۶۳» سه‌رچاوه‌ی گشت کارتیزه‌کانی هه‌ولتیر خۆره‌ه‌لاتی هه‌ولتیره (که‌سه‌نه‌زان - سه‌سارۆک - بنه‌سلاوه - مورتنکه) مه‌به‌ست له‌و کارتیزانه‌یه که‌هیشته‌وونه‌ته هه‌ولتیر، نه‌گینا به‌ده‌بان کارتیزی دیکه هه‌ن، که هه‌ر له‌گونه‌کانی ده‌ورو به‌ری هه‌ولتیر سه‌وودیان لئ هه‌رده‌گیرئ و سه‌رچاوه‌کانیشیان هه‌ر له

وه‌نی ژماره (۲) به‌ره‌کانی کارتیزی بنه‌سلاوه‌ی گچکه‌ره، به‌ره‌کانی کارتیزی (خونی باهه) نیشان ده‌دات

هه‌مان ناوچه‌ن. «۶۴»

هه‌وین کارتیزی مه‌لافه‌ندی: نهم کارتیزه به (نرخنی باهه) ش ناسراوه، له‌لایه‌ن دانیشته‌وانی گونه‌کانی بنه‌سلاوه‌و باداوه‌دا (قوولی باهه) و (خونی باهه) شی پی‌نگوتراوه. «۶۵»

بی‌ره‌کانی نهم کارتیزه که‌ه‌وتونه‌ته هه‌وراز گوندی بنه‌سلاوه‌ی گچکه‌ره له‌لای باکووری خۆره‌ه‌لاتی هه‌ولتیر، مفتاحه‌که‌شی که‌ه‌وتۆته گوندی بنه‌سلاوه‌ی گچکه‌ره له‌وترا به‌ره‌و گوندی بنه‌سلاوه‌ی گه‌وره شۆربۆته‌وه‌وه که‌هیشته‌وته گوندی باداوه‌وه باخچه‌وه ره‌زه‌کانی مه‌لافه‌ندی ناو داوه‌وه سه‌رچاوه‌ی سه‌ره‌کی ناوی خوارده‌نه‌وه‌ی خه‌لکی باداوه‌ بوو. «۶۶»

بی‌ره‌کانی له‌نریک ریگای (پونگینه - که‌سه‌نه‌زان) له‌پشت (بنه‌سلاوه‌ی گچکه‌ره) تپه‌به‌رده‌بیت ده‌ست پی‌ده‌کات، ژماره‌ی بی‌ره‌کانی (۱۰) بی‌ره، شان به‌شانی ریگای (بنه‌سلاوه‌ی گچکه‌ره - گه‌وره). هه‌روه‌که له‌وه‌نی ژماره (۲) زیاتر زانیاری تیابه، ده‌باره‌ی نهم کارتیزه‌و کارتیزی بنه‌سلاوه‌ی گچکه‌ره. «۶۷»

بی‌ره‌کان

دوومه‌مین سه‌رچاوه‌ی گزنگی ناوی ژبیرزه‌وی، دواي کارتیزه‌کان، ناوی بی‌ره‌کانه، جا چ بی‌ری ده‌ستکردی سه‌ره‌تابی و چ بی‌ری ئیرتیوازی بن، به‌مه‌زه‌نده‌ی من هه‌رچه‌نده کارتیزه‌کان

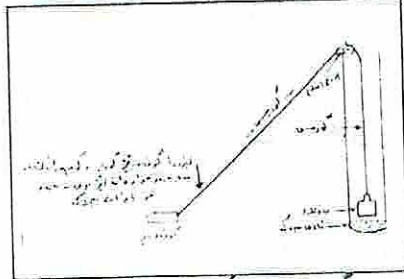
ده‌وری سه‌ره‌کیان ده‌گه‌تیرا، له‌دایه‌ن کردنی ناو بو پیتۆستییه‌کانی ژبانی مرۆف، گومان له‌وه‌دانیه که ماله‌کان بی‌ری تایبه‌تی خۆیان هه‌بووه، به‌تایبه‌تی ماله‌ ده‌ست رؤبشتووه‌کان، بو دایه‌ن کردنی ناو، ناوی بی‌ره‌کانیش هۆکاری تایبه‌تی هه‌نه که‌ه کاربان تی ده‌کات، مه‌به‌ست له‌ژۆرو که‌می ناوی بی‌ره‌کانه، خۆره‌ه‌لات و باکووری هه‌ولتیر مه‌نسوسی ناویان زیاتره، باران به‌فزی ژۆریش هۆیه‌کی دیکه‌نه بو ژۆری که‌می ناوی ژبیرزه‌وی، قوولی بی‌ره‌کانی جارن له‌نیستا که‌متر بوونه؛ چونکه جارن بی‌ره‌کان به‌هه‌نجه‌ی ده‌ست ده‌متر دران، به‌لام نیستا به‌هه‌زاران بی‌ره‌نه، بی‌ره‌کان تنه‌ها چاره‌سه‌ریه‌کی کاتیبه‌وه ده‌بی پرۆژه‌ی هاوچه‌رخ دروست بکرتیت بو بی ناوی هه‌ولتیر، که هه‌ر له‌دیز زه‌مانه‌وه بی ناوی ته‌نگی پی هه‌لجینیه، له‌لایه‌کی دیکه ده‌بی تۆزه‌کانی نار بگۆرتین، چونکه ژۆره‌یه‌یان رزبون و گه‌وره‌یی شار پیتۆستی به‌تۆزی دیکه هه‌یه، جارن بی‌ره‌کان قوولیان له‌نیستا که‌متر بووه، له‌نیوان (۵-۳) مه‌تر بووه؛ ژماره‌یه‌یان که‌متر بووه، به‌لام نیستا تیکرای قوولی بی‌ره‌کان (۱۵۰) مه‌تر ده‌بیت؛ چونکه ژماره‌یه‌یان ژۆر له‌جارن زیاتره. «۶۸» بی‌ری ژماره (۲) له‌ویسته‌گی شه‌مه‌نده‌فه‌ر قوولی ۶۳/۳۴ و سالی ۱۹۴۰ لیدراوه، به‌ره‌مه‌ی (۹) گالژا/

کۆمپانیایه کی (یوگوسلافی) لیدراون، یه که میان له شوینی ریمه کانی مدنتکاوه، له گهره کی ته عجیل، ته نیشته باخچه ی (گله که ند) بییری ژماره یهک، دووهم له شوینی دانیره ی کاره یابو ناو و ناوه رۆکان، سیتیهم له شوینی سه ربارزگه ی کۆن لیدراوه «۷۳». بهلامی پتویستی و که رهسته کانی تاییه ته به بیر له سالی (۱۹۴۱) گه یشتوون «۷۵» سالی ۱۹۳۸ دوو بیر له گه راجی باکور پشت (قهزا) سه ریتگیای شه قلاوه لیدراون، هه ره له هه مان سال بیرتیکی دیکه له پشت وه زاره تی ئه وقاف لیدراوه، سالی ۱۹۴۶ بیرتیکی دیکه و ۱۹۴۷ بیرتیکی دیکه له نیشته گه ی شه مه نده فه ر لیدراون، سالی ۱۹۵۰ بییری ته نیشته یانه ی مامۆستایان (شوینی چاک کردنه وه ی تۆره کان سه ر مفتاحی کاریزی مییری لیدراوه، سالی ۱۹۵۱ بییری ناشتی ژماره (۲) ته نیشته (الیات الشرطه) لیدراوه له ۱۹۵۹ بییری ژماره (۴) له سیتاقان لیدراوه، هه ره له هه مان سال بییری ژماره (۳) له خه سته خاننه ی کۆماری و، له ۱۹۶۲ له دارستانی کوران بیرتیکی لیدراوه، ئابه مجۆره بیر لیدان به رده وام بووه، تاکو سالی ۱۹۹۷ گه یشتۆته (۲۸۱) بییر «۷۶».

له سالی ۱۹۸۴ هه ردوو پرۆژهی کۆن و نوئی ئیفرانو (۱۲۷) بیرو (۹) عه مباراو، نه یانتهوانیوه کیشه ی ناوی هه ولیتر چاره بکه ن «۷۷» سه رجه می ئه و به رانه ی سه ر به به رتیوه رابه تی ناووناوه رۆکانن (۲۲۳) بیرن له کۆی (۲۸۱) بییر، (۸۵) بییریش سه ر به دانیره کانی دیکه ن، ئه و به رانه ی که نیستا کارده گه ن (۱۹۷) بییره، بییره کانیش به گۆیره ی سالی هه لکه نندیان (هه ره ده سالتیک چه ند بیر لیدراون) به مجۆره یه: له سیبه کان (۶) بیرو، له چله کان (۲) بیرو، له په نجاکان (۱۶) بیرو له شه سته کان (۱۶) بیرو، له حه فتاکان (۷۷) بیرو، هه شتاکان (۱۰۹) بیرو، نه وه ده کان (۴۲) بییر لیدراون «۷۸».

ئه که ره بیته و سه بییری ژماره ی بییره کان

سالانه ی دوایش ده وری کاربگه ره و سه ره کی کپراوه له دابین کردنی ناوی قهلات و گه ره ماوه که ی، ئه م بییره تاکو سه ره تایی په نجاکانیش به کاری خۆی هه ستاوه، بهلام سه رچاوه یه کی دیکه ده لته: تاکو ۱۹۳۰ کردوه «۳»، بییره که (۶۰) مه تر قوول بووه تیره که ی (۵) مه تره. وینه ی ژماره (۳) نه خشه ی بییره که ی گه ره ماوی قهلات نیشان ده دات، هه ره و کوکاک (که نه عان) بۆی کپراوه.

گۆی درتیه که به ره و خۆرناوای گه ره ماوه که (بییره که) رۆبیشته ووه و کورسه که ی راکیشاوه، ناوه که ی به هۆی (ده لکه) کۆتیاوه ته وه سه ر زوی، دوایش به هه مان ریتجه که گه راوه ته وه نزیک ده می بییره که، چونکه زوی بۆ قوول کرابوو هه ره له نزیک ده می بییره که بۆ چه ند مه ترتیک. «۷۲»

✕ بیرتیکی دیکه له پیش مالی (موحسن ناغا) ی (سه رۆک شاره وانی هه ولیتر له سالانی ۱۹۲۸-۱۹۵۸)، که تاکو نیستا درتیرترین ماوه ی (سه رۆکایه تی شاره وانییه)، نزیک ده رگای گچکه، بیرتیکی دیکه له مالی (ئه حه ده خدیات) که نیستا به ناوی (مه لا که مال) ه له ده رگای (ئه حه ده) ی به ده سته ی چه پ (۵۰) مه تر قووله، بیرتیکی دیکه له خانووی (شاکر محه مه د) باوکی کاک (ره فعه ت) ئه م به رانه له م رۆژانه سه ربان دیارکه وتوووه. «۷۳»

به ساله چوه ده کان ده لته جارن هه ره ماله ی بیرتیکی تاییه ته خۆی هه بووه، رۆر جاریش کانی دروست کردنی خانوو، له غه م ده رکه وتوووه. له سیبه کانی ئه م سه ده یه، ده ست کرا به لیدانی بییری نیرتوازی، سالی ۱۹۳۶، بۆیه که م جار سن بییر له لایه ن

ده قیقه یه، بییری ناشتی ژماره (۶) قوولی (۱۰۲) مه تره و (۱۳۵) گالۆن/ ده قیقه یه به ره ده می ناویه تی، ئه م بییره له سالی ۱۹۷۶ لیدراوه «۶۹» ئه م دوو نمونه بۆ دوو ناوچه ی جیاوازی هه ولیترن، قوولی بییره کان و ریتزه ی به ره ده م هیتانی نیشان ده ددن.

به شیوه یه کی گشته شوینه که ی هه ولیتر به سنده و چاکه بۆ بییر لیدان، ناوی هه ولیتر له خۆشی و سوکیدا هیچ هیاوازیه کی نیه له گه ل روبراری دیچله (۳) بهلام به تاقی کردنه وه سه له لیدراوه، که غه وی به غدا خۆشته له خه وی هه ولیتر، به که م ناوی دیچله به کار دیتن دووهم زیاتر ناوی بییره کان، هۆی ته مه ش ده گه ریتنه وه بۆ جیاوازی ناوی ئه م دوو شویتنه.

که ده لته ی هه ولیتر زیاتر مه به سته له قهلاته: چونکه ده ورو به یی سه دان جار کساول و ویران بووه، ته نه ا قهلاته؛ به رتیاوی هه زاران سال ژبانی تیا به رده وام بووه، بۆیه له قهلاته وه ده ست پیده که یین برابین قهلات ته نه ا پشتی به کاره که ی (سه نه ساریب) بۆ ناوه دانی هه ولیتر به سته وه؛ یان بییره کانیش له گه ل کارتیه کان له وری خۆیان دیوووه؟! یان دو به سته گه ره که ی هه ولیتر؛ به تاییه تی له کاتی هه نکه... گومان له وه دانیه که قهلات به رتیاوی رۆژگار ته نه ا له ناشتی نه ژیاوه، نه گه ره له ناشتیش ژیاوین پشتی به بییر به سته وه، ده ی بییر له سه ره قهلات هه بوو، میترۆنوووس (عه بدوللا فه تحوللا له بان) له هه ولیتر حوکمرانی قه ره قۆنلو ده لته: پاش چوونی چه ند که سه ییکی قه ره قۆنلو بۆ ناو قهلات به فرت و فیله، نوانیان به ماوه یه کی که م چه ند بیرتیکی قهلات روه راوی بکه ن «۷۰» ئه مه له لایه ک و له لایه کی دیکه دۆزینه وه ی یان به ریکردنی چه نده ی بییر له سه ره قهلات، ئه وه ده سه لته ی که به رتیاوی میترۆو بییری نایه ته له سه ره قهلات هه بووه. هه ره چه نده ئه و به رانه تانیستا میترۆوی دیاریونیان به رانه، بهلام گومان له کۆنیان نیه، بییری گه ره ماوی قهلات، که له هه مسو بییره کان به رتیه و ناشکرانه، له کاتی خۆیا تا ئه م

بکهین، دهیبنین زۆرتربین بیری له ههشتاکان لیدراون (۱۰۹) بیری، بهلام عیبههت له زۆری لیدانی بیرنیه، بهقهده نهوهی که پیوسته چارهسهری بنههتی کیشهی کهمی ناوی ههولیت بکریت، ههروه که له شوتینیکی دیکه گسومان، چارهسهری بنههتی بهبیر لیدان نیه، بهقهده نهوهی که پرۆزه ی هاوچهرخ له سههر رووباره کان لیبدرت، تهگههچی پارده ماوه کهشی زیاتره له پارده ماوهی لیدانی بیری، چونکه بیره کان ته نهها (بهنجن) بۆ کیشهی ناو. نهگینا چارهسهری بنههتی نین. پیوسته له کهل پرۆزه ی هاوچهرخ عه مباراو توۆی بویش دابترین.

تۆری دابهشکردنی ناو تا سالی (۱۹۱۳) نه بووه، جارن به جهه رهو دیمکهو راویه. ههتد ناو گوۆزاراوه ته وه قهلات و ماله کانی خواره وه، لهو ساله بۆ یه کهم جار، ناوی کاریزی که سنه زان (که له پیش مرگهوتی (نالتی برماغ- جهوزی بۆ کرابوو) به گۆسکهی خۆمالی، وهکو توۆرتکی ساکار که یاندراوه ته ماله کان، له سالی (۱۹۲۴) ییش ناوی مییری، بهلوله ی ناسنی که یاندراوه ته جهوزی قهلات «۷۹».

پرۆزه کانی ناوی ئیفرانز

پرۆزه ی ئیفرانزی کۆن:

بیرۆکهی دروست کردنی بۆ سالی ۱۹۵۸ ده گهه ریته وه، پیش شتریش عوسمانیه کان بیریان لی کردۆته وه، بهلام وازیان لیهتیناوه، نه م پرۆزه یه له شهسته کان دهستی پیکراوه له سالی (۱۹۶۹) سووی لیوه رگیراوه، پرۆزه که له / ۴/ ۱۹۶۵ درای به بهلینه ره ره کان، پارهی تیچوونی (۸۴۲۵۰۰) دینار بوو، له / ۲۱/ ۷/ ۱۹۶۹ وهرگیراوه نه م پرۆزه یه (۳۲) کیلۆمه تره له ههولیت ره وه دوره و نزیک گوندی ئیفرانز «۸۰» ده ایش نه م پرۆزه یه فراوانتر کرا، بهدانانی ترومپای زیاترو فراوانتر کردنی بۆری گواستنه وه عه مباراو دروست کردنی بۆری زیاتر. «۸۱»

پرۆزه ی ئیفرانزی نوێ:

نه م پرۆزه یه پیکهاتوه له پرۆزه یه کی تهواو (مستکامل)، له وهتستگه ی پاک کردنه وه، ویتستگه یه کی پالنه ری نرم (الضخ الواطی) و پالنه ری بهرز (الضخ العالی)، نه م پرۆزه یه که میانیای (براون بو فیری) نیسانی دروستی کردوه وه له / ۵/ ۱۹۷۹ دهستی پیکرد، ماوه ی کارکردنی (۲۴) مانگ بووه له / ۷/ ۱۹۸۲ تا / ۱۰/ ۱۷ تهواو بوو، بهلام تا / ۷/ ۱۹۸۴ ۱۸ سووی لیوه رنه گیراوه پارهی تیچووی له (۳/ ۶۶۷/ ۳۸۵) دینار بووه، پرۆزه کهش له م به شان ه پیکهاتوه- ویتستگه ی پالنه ری نرم و پاک کردنه وه و پالنه ری بهرز، «۸۲» بیتجگه له م پرۆزه نهش، پرۆزه ی دیکهش هه نه بۆ دابین کردنی ناوی خواردنه وه نه ویش دووبه شن، بهشی که سنه زان (۱۶) بیره عه نیارتکی کۆنکریتی، چوار بیره له سههر زهوی ژماره (۱۵۹) یه و پیوستیان به ترومپانیه، چونکه زهویه که به ره وه ههولیت سههره ولیتزه، مه بهسته به خه تی ئیفرانزی (۷۰۰) ملم نزیک خسته خانه ی رزگاری به سهرتیته وه، بهشی (عه نه کاوه) ش، (۱۶) بیره وه به عه مباراو کۆنکریتی که ی سههر زهوی ویتستگه ی به هیز کردنی پرۆزه ی ئیفرانزی کۆن له (عه نه کاوه) به سهراوه ته وه به لام نیستا سووی لیوه رنه گیراوه «۸۳».

ناعوره کان:

ناعوریش، ههروه کو بیرو کاریزه کان، سههرچاوه یه کی ناوی ژیر زهوییه، خه لکی ههولیت، تا نه م سالانه ی دوایش سوودیان لیتیان وهرگرتوه. ناعور نهگه رجی له شیوه له بیره نزیکه، بهلام جیاوازیشی هه یه، وهکو نه وه ی ناعور به خه ره ک (چه رخ) ئیش ده کات و گوئی درێژ یان چیل (مانگا) له نزیک ده می ناعوره که به ده ور یا ده سووتیته وه، چاوی ناوه له که ده به سهرتیته وه، ناوه کهش به هۆی ده ولک فرته دریته ناو نه و جوگه یه کی له نزیک ده می ناعوره که یه، دوایش به هۆی جوگا که شینایی ناو ده دریت، یان بۆ کاری دیکه ی پیوسته، دوور له ناعوره که به (۳۰-۵۰) مه تر له که مییک له سههر زهوی بۆ

سههر ناوه بیره که لینه دریت که به قاره هه (په یژه) ده چیته سههر ناوه که، بهلام بیره به هۆی گوئی درێژ ناوی ناو بیره که که کوربیسیتیک له ده ولکه که ده به سهرتیته وه راده کیتیشی، چاری واهه یه درێژ کوربیسکه ده یان مه تره، نه مهش به کۆری قوولناقولی بیره که ده گۆزی، بهلام به هۆی هه له که ندنی بییری نیرتازی و سههر وهرگرتن له ناوی زتی گه وره و چری دانیش شوان، ورده ورده روناق و کاریگه ری جارانیان نه ما، چرنبه داھینانی نوێ ده بیته هۆی له ناو بیره شتی کۆن، چونکه ناسانکاری و خیرایی ژبانی بۆ مرقف ده خوازی.

ناعوره کانییش له ههولیت (ناعوریش) له بییری خه لک ماون، نه مانه ن:

- ۱- ناعوری جهمال سهلم کران
- گۆره پانی پشت په میانگای پینگه بانه مامۆستان. «۴۸»
- ۲- ناعوری حاجی که ریم له شیخی دادگای ههولیت.
- ۳- ناعوری قه تهوی.
- ۴- ناعوری شیخ تهها له شیخی ریمه کانی عه نه کاوه له (ته عجیل) ته نیش باخچه ی گلکه نه د.
- ۵- ناعوری عه نه ره له پشت مباراو بوو. «۸۵»
- ۶- ناعوری سلیمان سه نه بیره سه عدوللا (سه یداوه ناشتی)، که تاکو چله کانییش ما بوو، پیش دروست بیری گه ره کی ناشتی (سلیمان یه کیک له چاوه برایه یه که خاوه نی به شیخی سه یداوه نیتوان سه یداوه ی بی تا بۆ و کۆرانی ژبان)، له ده وری ناعوره که شینایی ریمه نه دارتکی به ردار و جه ساریک بۆ رنجبیر هه بوو. «۸۶»
- نه مه کورته یه کی زۆر خیری میژووی سههرچاوه کانی ناوی ههولیت بوو که مه شتیکه له خه روارتیک، چرنبه زانیینی تهواوی سههرچاوه کانی ناوی ههولیت، پیوسته دیراسه یه کی تیرنه سههر بشوو درێژ بکریت، بۆ نه مهش، چرنبه هه موو بیرو کاریزه کانی ههولیت بدۆزیتنه وه، سههرده می دروست بربان و

چونسه‌تی دروست کردنیان، سه‌بیرتیکی و زانی هه‌موو نه‌خشه‌کانی (کادسترو) بکریت، چه‌ن‌دین مانگ نه‌کهر نه‌لێین به‌ن‌دین سال ده‌بن خه‌ریک بین، هه‌رچۆنی بیت، هه‌ولم داوه شتیتیک به‌کم، به‌لام نه‌کهم و کورپش به‌ده‌نیه، خواخه‌پیری هه‌ترخوازانی دروست کردنی بینای به‌رزوی گه‌ل و نه‌شتانمان نه‌وسیت.

ده‌سانه‌وه سوپاس و په‌یزانییمان بۆ هه‌موو نه‌و لایه‌ن و که‌سه‌ایه‌تیانه‌ی به‌اره‌تیمان داین بۆ ده‌رچوونی ته‌م چه‌ند به‌ره‌ به‌نایه‌تی به‌رته‌زان (که‌نه‌مان موفتی و به‌مان جوومه‌ه) له‌به‌رته‌یه‌رایه‌تی گه‌شتی شه‌رته‌نوار، کارمه‌نه‌دانی به‌رته‌وکه‌خانه‌ی هه‌رچه‌یه‌تی، کاک عه‌بدوله‌حمان که‌زنده‌یی له‌ناو ته‌وه‌رژکان، کاک خه‌به‌روللا نا‌که‌رهبی له‌به‌رته‌یه‌رایه‌تی ناوی ژه‌تزه‌وه‌ی.

په‌راویز ژێده‌ر

- ١- فؤاد جمیل/ حدیاب.. اریبلا... وعشتار.. اریبلا، مجله (سومر) القسم الاول والثاني الجزء (٣٥)، سنة ١٩٦٩، ص. ٣٣١.
- ٢- رحلة المنشئ البغدادي (السيد محمد ابن السيد احمد الحسيني) المعروف بالمنشئ البغدادي، كتبها سنة ١٣٣٧-١٨٣٣م، ترجمها عن الفارسية عباس العزاوي المحامي سنة ١٣٦٧هـ، ١٩٤٨م ص٧٦.
- ٣- سنتان في كردستان ١٩١٨-١٩٢٠، دبليو ارهي حاكم اربيل السياسي ايام الاحتلال الانجليزي، ترجمة فؤاد جميل، الجزء الاول، الطبعة الاولى ١٣٩٢هـ-١٩٧٣م. ص ٣٣.

- ٤- تراث اربيل التاريخي، هادي رشيد الجارثلي، مطبعة جامعة الموصل، ١٩٨٥، ص٦١.
- ٥- گوڤاری کاروان ژماره (٣) تشیرینی دووم ١٩٩٣، خولی رایه‌دین - قه‌لانی هه‌ولته‌ر له‌فۆلکلۆزی کوردی، نووسینی نه‌حمه‌د حه‌یران، ل ٩٤... ٩٩.
- ٦- لندن العراق، دورثی مکای، ترجمة

یوسف یعقوب مسکونی، بغداد ١٩٥٣ ص ١٤٩.

٧- اربیل فی ظلال بیان اذار التاريخي، مطبعة المصباح، حلة، ١٩٧٣، ص ٣٠.

٨- مقدمة في تاريخ الحضارات القديمة، طه باقر، بغداد ١٩٥٣ ص ١٢٩-١٣٠.

٩- خلاصة تاريخ الكرد وكردستان، امين زكي، ترجمة محمد علي عوني القاهرة ١٩٣٩، ص ٥٥.

١٠- المرشد الى مواطن الاثار والحضارة، طه باقر و فؤاد سفر وزارة الثقافة، الرحلة الخامسة، بغداد، ١٩٦٦ ص ٣.

١١- اربيل في ادوارها التاريخية، زبير بلال اسماعيل، النجف، ١٩٧١-١٩٧٦، ص ٧٦.

١١- اربيل في ظلال بيستان اذار التاريخي، مطبعة الصباح، حلة، ١٩٧٣ ص ٧٦.

١٢- التجديد الحضري لقلعة اربيل، عبدالباقي عبدالجبار امين الحيدري مطبعة جامعة الموصل ١٩٨٥ ص ٥٧.

١٣- المرشد الى مواطن الاثار والحضارة، طه باقر فؤاد سفر، الرحلة الرابعة ١٩٦٥ ص ٨.

١٤- هه‌مان سه‌رچاوه، الرحلة الخامسة، ص ٤.

١٥- قادة فتح العراق، محمود شيت خطاب، مصر ١٩٦٤، ص ٤١٧.

١٦- اربيل في ادوارها التاريخية ص ١٣٦.

١٧- اربيل في العهد الاتابكي، محسن محمد حسين، بغداد، ١٩٧٦ ص ٣٩.

١٨- اربيل في اربعة اعوام (١٩٦٤-١٩٦٨) متصرفية لواء اربيل، المؤسسة العامة للصحافة و الطباعة، دار الجمهورية، بغداد، ١٩٦٨ ص ١٦.

١٩- اربيل في ادوارها التاريخية... ل (٣٦٠-٣٧٣)

٢٠- رحلة نيبور الى العراق في القرن

الثامن عشر، ترجمة عن الالمانية الدكتور محمود حسين الامين، راجعه وعلق عليه و وضع فهرسه، سالم الالوسي، وزارة الثقافة والارشاد، مديرية الثقافة العامة، بغداد في ١٣٨٥هـ-١٩٦٥م، شركة دار الجمهورية للنشر والطبع، القسم الاول، ص٨٩.

٢١- رحلة المنشئ البغدادي السيد محمد ابن السيد احمد الحسيني (المعروف بالمنشئ البغدادي، كتبها سنة ١٣٣٧هـ-١٨٣٣م ترجمها عن الفارسية عباس العزاوي المحامي سنة ١٣٦٧-١٩٤٨م ص/ ٧٦.

٢٢- مدينة اربيل دراسة في جغرافية الحضرة، د. هاشم الجنابي مديرية دار الكتب والنشر، جامعة الموصل، ١٩٨٧ ص ١٧.

٢٣- رحلة نيبور الى العراق في القرن الثامن عشر... ص٨٩.

٢٤- اربيل في اربعة اعوام (١٩٦٤-١٩٦٨) ... ص ٣٤.

٢٥- چاوپيکه‌وتن له‌گه‌ل کاک (خه‌به‌روددين نا‌که‌رهبی) په‌سپۆری جیولوجی له‌گۆمپانیای هه‌لکه‌ندنی بیبری ناو رۆژی ١٩٨٨/٨/٣ ...

٢٥- مدينة اربيل دراسة في جغرافية الحضرة، د. هاشم الجنابي... ص ١٧.

٢٦- اربيل في اربعة اعوام (١٩٦٤-١٩٦٨) ... ص ٦٥.

٢٧- سنتان في كردستان... ص ٣٧.

٢٨- برونه‌ كتابی (هه‌ولته‌ر) که به‌به‌نه‌ی سه‌ده‌سال ته‌یه‌به‌به‌وونی به‌سه‌ر شاره‌وانی- زه‌وی ناسی هه‌ولته‌ر، نووسینی ته‌ندازبازی جیولوجی، ره‌ده‌ت مه‌جید، ل ٢٧٦، ٢٧٨، ٢٧٩.

٢٩- چاوپيکه‌وتن له‌گه‌ل (خه‌به‌روددين نا‌که‌رهبی) په‌سپۆری جیولوجی له‌رۆژی ١٩٩٨/٨/٣.

٣٠- سنتان في كردستان .. ص ٣٢.
٣١- هه‌مان سه‌رچاوه ... ص ٣٤.
٣٢- حدیاب... اریبلا... وعشتار... اریبلا، فؤاد جمیل، مجله سومر،

القسم الاول والثاني، المجلد (٣٥) ١٩٦٩ ص ٣٣١.... و مجلة (سومر) المجلد الثاني في، تموز ١٩٦٩ ص ٣٧٩.

٣٣- كوندى (قهله مورتكه) راستيه كدى (قهله مورتكه) له وانه شه دارى (مورتكه) ي زوربووي، كونده كه كه وتوتته خوارووى خورناوای نوردوگای (مجموع) بهستوره بهدوورى (٣) كيلومترىك.

٣٤- مجلة (سومر) القسم الثاني، تموز ١٩٦٩، المجلد الثاني، ص ٣٨٠.

٣٥- فؤاد سفر مجلة سومر، القسم الثاني، المجلد الثاني تموز ١٩٤٦، ص ٣٨١-٣٨٠.

٣٦- (فؤاد سفر، مجلة سومر) القسم الثاني، تموز ١٩٤٦، ٣٨٣، ٢٨٤.

٣٧- فؤاد جميل، مجلة (سومر) القسم الاول، المجلد الثالث ١٩٦٩، ص ٣٣، ٣٤، ٣٥.

٣٨- فؤاد سفر مجلة (سومر)، المجلد الثاني في ١٩٤٦، ص ٣٨٥.

٣٩- سهردانى كوندى (بهحرکه) رۆژى ١٩٩٨/٧/٢٧.

٤٠- سنتان في كردستان (١٩١٨-١٩٣٠) ص ٣٦.

٤١- چاوپيڭكهوتن له گهل ماموستا له تيف قادر نانه گهلى، ماموستاى ناماديهى رزگارى كوران له رۆژى ١٩٩٨/٨/١٠.

- ماموستا گرنكى ده دات به بنجوناوانى وشه كان.

٤٢- العراق قديما وحديشا، عبدالرزاق الحسيني، بيروت/ ١٩٨٠ الطبعة السادسة، ص ٣٣٩.

٤٣- كاك رۆسته م هممه ميره م، خهلكى بنه سلاوه بهو زياتره له (٣٠) سال كاريزه كانى پاك كردۆتوه وه همموو كونوكه له بهرتكى كاريز شاره زايه، ديدهنى له گهل ليدا رۆژى ١٩٩٨/٨/١٠.

و چهند رۆژيكي ديكهش...

٤٤- دبليو آرهي- سنتان في كردستان... ص ٣٧ بهدواوه...

٤٥- رحله ريج في العراق عام ١٩٣٠، كلودريوس جيمس ريج، ترجمه د.

محمود حسين الامين.... ص ٣٤٣.

٤٦- چاوپيڭكهوتن له گهل كاك واحيد خوشناو كه ته مهنى (٦٥) سال زياتره، نهو شوينا نهى زور ديوه و بۆ سهيران چۆته نهو شوينا نه له ١٩٩٨/٨/١١ ههروهه ديتهنى دكتۆر مهحمه مهدي محمد دزدى له ههه مان رۆژ كه ته و بيش ته مهنى (٧٥) سال زياتره...

٤٧- كتابى (هوليتير) نووسينه كدى كاك (مهغديد حاجى) له سهركايزه كان، پهراوتيرى لاپه ره ١١٦.

٤٨- چاوپيڭكهوتن له گهل كاك رۆسته م هممه ميره م كه زور جارن كاريزه كانى پاك كردۆتوه به تايبه تى كاريزى (كه ره و يين) له بنه سلاوه، له رۆژى ١٩٨٨/٨/١٠.

٤٩- كتابى (هوليتير) نووسينه كدى ماموستا (مهغديد حاجى) له سهركايزه كانى ناوى هوليتير لاپه ره (٣٣).

٥٠- اربيل وماء الشرب في الماضي والحاضر، عبدالرحمن احمد گزني، مطبعة وزارة التربية، اربيل، ١٩٧٧ (نيستنا به ريزيان به رتبه بهرى گشتى ناو و ناوه رۆكانى هوليتيره) لاپه ره (٣٤).

٥١- اربيل في العهد الاتاكي، محسن محمد حسين، بغداد ١٩٧٦، ص ٣٥٥.

٥٢- كتاب (هوليتير) لاپه ره (٨١).

٥٣- اربيل في العهد الاتاكي، محسن محمد حسين.

٥٤- نهخشه كانى (كادسترو) كه ژماره بيان (٧٠٩) نهخشه به، له به رتبه به رايه تى گشتى شوينه وارى كوردستان پاريزراون، له نهخشانه كوندى (هه ساروك ژماره ٩) به... ههروهه كتابى (هوليتير) له گهل (اربيل) وماء الشرب... عبدالرحمن احمد گزني ص ٣٦).

٥٥- چاوپيڭكهوتن له گهل كاك واحد خوشناو له رۆژى ١٩٩٨/٨/١١.

٥٦- كتابى (هوليتير) لاپه ره كانى

٨٣-٨٣

٥٧- قسه ي چهند ته مه ندرت ك.

٥٨- سهردانى كوندى (سوزن)

چاوپيڭكهوتن له گهل خهلكى گوندى گونده و ده روه بهرى رۆژى ١٩٩٧

٨/٨

٥٩- كتابى (هوليتير) لاپه ره كانى ٨٤-٨٣

٦٠- هه مان سه رچاوه ل ٨٣... اربيل وماء الشرب في الماضي والحاضر ص ٣٨

٦١- كتابى (هوليتير) له ٨٤، اربيل وماء الشرب، ص ٣٨ كاك رۆسته م هممه دميره م، كاك نه مير جبار شاعلى سه روكى شاره وانى هوليتير له رۆژى ١٩٩٨/٨/٢٨

٦٢- ديتهنى كاك رۆسته م هممه دميره م ١٩٩٨/٨/١٠

كه له كاريزى (مه لافه نده) پيش كاردى كردوه... خوشم نه م كاريزه و كاريزى (مورتكه) م ديون (٣٥)

٦٣- بۆ زياتره زانينى ناوى كاريزه كانى بپروانه كتابى (هوليتير) لاپه ره كانى (٨٨، ٨٧) كه تاوى (٢٢) كاريزه هاتوه... ههروهه كتابى (اربيل وماء الشرب) لاپه ره كانى (٤٠، ٣٩)

٦٤- كتابى (هوليتير) پهراوتيرى (٨) لاپه ره (١١٨).

٦٥- هه مان سه رچاوه لاپه ره (٨٨)

٦٦- نهخشه كانى (كادسترو).

٦٧- اربيل وماء الشرب ص ٤٤ خه بيرودين ناكسه بهى چاوپيڭكهوتن له رۆژى ١٩٩٨/٨/٣

٦٨- اربيل وماء الشرب ص ٤٤، ميمم البلدان، ص ١٨٦، كتابى (هوليتير) له ٦٥

٦٩- كتابى (هوليتير) له ٧٠

٧٠- كتابى (هوليتير) باهه تى (تيترو انينيكي خيرا) كه نعان موفتى له ٣٩٨... اربيل وماء الشرب ص ٤٤

٧١- چاوپيڭكهوتن له گهل كاك (كه نعان موفتى) به رتبه بهرى گشتى شوينا وى كوردستان

۱۱- معجم البلدان، ياقوت الحموي،
المجلد الأول (مادة اربيل) طهران
ص ۱۹۶.

۱۲- سنتان في كردستان
۱۹۱۸-۱۹۳۰، ديليوآرهي ترجمه
فؤاد جميل، مطبعة الجاحظ، بغداد،
۱۹۷۳.

۱۳- العراق قديما وحديثا، عبدالرزاق
الحمصي، الطبعة السادسة، بيروت/
۱۹۸۰.

۱۴- قادة فتح العراق، محمود شيت
خطاب، القاهرة، ۱۹۶۴.

۱۵- رحلة المنشئ البغدادي (السيد
محمد ابن السيد احمد الحسين)
المعروف بالمنشئ البغدادي، كتبها
سنة ۱۸۳۳/۱۳۳۷م ترجمها عن
الفارسية، عباس العزاوي المحامي،
بغداد، سنة ۱۳۶۷هـ/ ۱۹۴۸م.

۱۶- رحلة ريج الى العراق عام ۱۹۳۰،
كلوديوس جيمس ريج ترجمه بهاء
الدين نوري، بغداد ۱۹۵۱.

۱۷- رحلة نيپور الى العراق في القرن
الثامن عشر، ترجمه عن الالمانية
الدكتور محمود حسين الامين، راجعة
وعلة عليه ووضع فهرسة، سالم
الالوسي، وزارة الثقافة والارشاد،
مديرية الثقافة العامة، بغداد،
۱۳۸۵هـ/ ۱۹۶۵م شركة الجمهورية
للنشر والطبع، القسم الاول.

۱۸- بهريز محمد مهدي نهحمده دزيبی،
خه لکی هوليتر ۱۱/۸/۱۹۹۸.

۱۹- بهريز رؤستمه حمده ميرهه،
۱۹۹۸/۸/۱.

۲۰- بهريز ره فعدت شاکر مهحمود،
فهرمانبهه له شوتنه واري هوليتر
۱۹۹۸/۸/۸.

۲۱- بهريز خه يرودين ناكره بي، پسيوزی
جيبولوجی له كوميانيای بيير هه لکن/
هوليتر ۳/۸/۱۹۹۸.

۲۲- بهريز حاجی يه حيا خدر ۷/۱۹۹۸
۲۵.

۲۳- بهريز ته حسين سليتمان مهحمده
سهعيد ۱۰/۸/۱۹۹۸.

كوری سليتمان) تهمن (۶۰) سالی
كوری خاوهن ناعور، له رۆزی
.. ۱۹۹۸/۸/۱

سهه رچاوه كان

۱- اربيل في ادوارها التاريخية، زبير
بلال اسماعيل، النجف الاشرف.

۲- اربيل في اربعة اعوام
(۱۹۶۴-۱۹۶۸) متصرفية لواء
اربيل، المؤسسة العامة للصحافة
والطباعة، دارالجمهورية، بغداد،
۱۹۶۸.

۳- اربيل وماء الشرب في الماضي
والحاضر، رئيس المهندسين
عبدالرحمن احمد گزني، رئيس
القسم في دائرة ماء ومجاري،
اربيل، مطبعة وزارة التربية لاقليم
كردستان، اربيل، ۱۹۹۷.

۴- اربيل في ظلال بيان اذار التاريخي،
مطبعة الصباح، حلہ، ۱۹۷۳.

۵- اربيل في العهد الاتاكي، محسن
محمد حسين، بغداد، ۱۹۷۶.

۶- كتابي (هوليتر) له يادي سهه سالهي
دامه زراندي شاره واني هوليتر،
ته حسين چيچو و شيرزاد قادر
هيني، الامانه العامه للثقافه
والشباب، مطبعه علاه، هوليتر،
۱۹۸۵.

۷- مدن العراق، القديمة، دورتي مكاي،
ترجمه يوسف يعقوب مسكوني،
بغداد، ۱۹۵۳.

۸- نه خسه كاني (كاسترو)،
بهريزه بهه رايه تي گشتي شوتنه واري
كوردستان.

۹- مدينة اربيل، دراسة في جغرافية
الحضر، الدكتور هاشم خضر الجنابي،
الامانة العامة للثقافة والشباب،
اربيل، مديرية دار الكتب للطباعة
والنشر، جامعة الموصل، ۱۹۸۷.

۱۰- المرشد الي مواطن الاثار
والحضارة، طه باقر و فؤاد سفر،
الرحلة الرابعة بغداد ۱۹۶۵، و
الرحلة الخامسة ۱۹۶۶.

كوردستان رۆزی ۲/۸/۱۹۹۸.

۷۲- نعم زانياربانهم لهه بهريزانه
وهه گرتوهه كاك (بايز نهحمده) وهه كيل
بهريزه بهه ري شوتنه واري هوليتر، كاك
(ره فعدت شاکر مهحمده) فهرمانبهه
له شوتنه واري هوليتر، رۆزی ۸/۸/۱۹۹۸.

۷۳- اربيل وماء الشرب، ص ۴۳.

۷۴- چاويتهه وتني لهه گهه كاك
(خه يرودين ناكره بي) رۆزی ۳/۸/۱۹۹۸.

۷۵- اربيل وماء الشرب لاپه ره كاني
(۴۲-۵۵).

۷۶- كتابي هوليتر، ل ۶۵.

۷۷- اربيل وماء الشرب ل ۶۵.

۷۸- كتابي هوليتر ل ۸۳-۸۶/
اربيل وماء الشرب ص ۵۶.

۷۹- (هوليتر) ل ۹۳، اربيل وماء
الشرب ص ۶۳.

۸۰- اربيل وماء الشرب، ص ۶۸.

۸۱- (هوليتر) ل ۹۵، اربيل وماء
الشرب، ص ۷۰.

۸۲- اربيل وماء الشرب، ص ۶۸.

۸۳- (هوليتر) ل ۹۵، اربيل وماء
الشرب، ص ۷۰.

۸۴- اربيل وماء الشرب ص ۷۸، ۷۹.

۸۵- ناعوري جهه مال سهه ليم كوره جي تاكو
كزتابي هه فتاكانيش مابوو، شينايبی
لهه بهه دهه كرا، بهه لام بهه ماتوو... لهه شوتنه
هه نه دي جار دزي نهوكات كه بهه وای
بهه نجا فلسی دهه گهه ران... جارتيكان
جهه نه دي نهوكات كه بهه وای مالهه لاس دابوو
لهه كانهه كاك (نعمان) اي قسهه خووش
خاوهن كازينوي (شهواني هوليتر)
نزيكهه وای (مهه غريب) بهه وای
بهه بهه بهه وای و دهه كان دهه لتي كوره كابرا
هه ووتيه، كاك (نعمان) دهه لتي: كاكه
خو جهه مام نيه... نيتر دهه كان دهه يكهه نه
بهه نين و وای ليديتن...

۸۶- چاويتهه وتني لهه گهه حاجي (يه حيا
خدر) تهمن (۸۰) سال دو كاني
بهه امبهه بانكي (ره شهيد) لهه رۆزی
۲۵/۷/۱۹۹۸.

۸۷- چاويتهه وتني لهه گهه حاجي ته حسين

کاروان

138

گۆفاریکی رۆشنبیری مانگانیه
وهزارهتی رۆشنبیری حکومهتی شهڕهتی کوردستان دهڕبدهکات
1999

له م ژمارهیهدا

پتویستی نهو شیعرانهی پتویستین	نهحمدهسیدعهلی بهرزنجی ل 2	
قهسیدهی.. (چۆلگهردی) م خۆیندموه	عهبدوخواحیددییهگهیی ل 10	لینکۆلینهوه
پالهوان له «مالناوا گۆلی خه م و گوناها» دا	نا: ریزان سالح مهولود ل 15	
مرۆف له نیوان وینهی راستهقینهی	کهمال فاروق ل 22	
چهندان پرسیارو وهلام له بهارهی چکۆسی	موئهید ئیسماعیل ل 26	
له چه مکه ویناکراوهکانی - رۆلان بریتۆن -	ماجد نوری ل 31	رهخه
کورته میژوو بهکی سهراچهکانی ناوی	نا: نهکره م مهولود رۆسته م ل 33	میژوو
بازرگانیکی فه ره نسی له کوردستان	و: د. فه رهاد پیربیل ل 42	که شت ناسی
چهند ورده تیبینییه که له سه ر کتیبی	ئه سه که ندر جه لال ل 51	خۆیندنه وهی کتیب
خۆرخ لویس بۆرخیس	و: محمده کاکهیی ل 55	وه رکتیران
نه زموونی خۆیندنه وه	و: عه بدولوته لیب عه بدوللال ل 58	
دکتۆر شێرزاد نه جارو په نجا پرسیار	که مال سه عدی ل 62	هه شه یفین
له گه ل هونهرمه ند (فه یسه ل عوسمان)	گۆفاری کاروان ل 65	
ده نگانیک	عه باس عه بدوللا یوسف ل 67	
له سییه ری ناگردا	مه هدی سالح مه جید ل 69	شعیر
ژوانی به رد	به رزی ل 70	
سووتانی عه شق و چوار کۆریه	نه یوب کوردی ل 71	
مه مله که تی مردن	کاوه سه لاج ل 72	
سه فه ری ته مهن و ناوینه ی ناخ	ماریه نه حمده ل 73	چیرۆک
گه شتیاریک و نافرته تیک	و: محمده قادر نه حمده ل 74	
گرنگی سکینچ له هونهری نیگارکیشاندا	نهرمین نه حمده نه سومه ل 78	شیهه کاری
هونهرمه ند چه مید قه ساب له کاروانی	مه جید خۆشناو ل 80	یادی نه هزان
فیشکه مه وایه که ان	نا: نه به ز رۆسته م ل 82	زانست
دۆسیه ی فۆلکلۆر ل 84	دۆسیه
نا: نه حمده حه یران - که یفی ساییز ل 158	بزاڤ

خاوه نی ئیمتیاز

بارزانی مه لالا خالید

سه ره نووسه ر

کاروان عه بدوللال

سکریتیری نووسین

سه لاج عومه ر

ده ره یینانی هونهری

عوسمان پیرداد

هیلکاری

دارا محمده عه لی

سه ره په رشتی چاپ

نه وزاد سلیمان

ناوینشان

هه ولتیر
شه قامی شه سته
ته نیشت وهزاره تی
رۆشنبیری

وینه ی به رگی یه که م تابلۆی هونهرمه ند کیشان محو بارزانی

کورتیه فتنه بر روی سحر چاو و کانی
کناوری که و کورتیه به شه به کم در و هم
لایه ره کانی (۸ عاکله) (۲۲ عاکله)

کاروان

136

بیش که شه به به بیو کانی و
که و آشره به در و بنا عه که به بودم م
و د و کات له (مشرکاهه) بود
بیمه بیته له شه نه نه شوین لویره بو کرد
۱۹۹۷/۷ له شه نه نه شوین لویره بو کرد
گوفارتیکی روشنبیری مانگانه هیه
وزاره تی روشنبیری حکومتی هه ریمی کوردستان در یده کات

خاوه نی ئیمتیاژ
بارزانی مهلا خالید

سهه نووسهه

کاروان عه ببولللا

سکر تیری نووسین

سهه لاج عومهر

دهه هینانی هونه ری

عوسمان پیرداود

هیلکاری

دارا محه مه ده علی

سهه یمه رشتی چاپ

نهه و زاده سلیمان

ناونیشان

هه ولیر
شه قامی شه هستی
ته نیشته وزاره تی
روشنبیری

میزوو	کورتیه میژووییه کی سهه چاوه کانی ناوی ..	نه کرم مه ولود رؤسته م ل
کۆمه ناسی	منوکی	و: د. فیهسه ل عاره ب .. ل ۹
که شه ناسی	هینی بینده له کوردستاندا	د. فهراهه پیربال ... ل ۱۲
لیکۆتینه وه	تاکه زل هیزی جیهان	نا: قاسم محه مه مسته فا ل ۱۷
	شیعرو ته سه هوف	عه بدولره حمان ییلاف ... ل ۲۳
	چهمکی بهراوورد له تیوان	عادل گه ر میانی ... ل ۲۵
	سهه سال دوای مردنی مالارمی	و: ره مهیل نه جمه ده ... ل ۳۰
	که ره سه ته ی نووی بو ره خنه ی رؤمان	و: مه جید عه بدولره حمان ... ل ۳۳
زمانه وانلی	گه شه تیک له گهل چینیای	د. شتیژ کو بابان ... ل ۳۸
وهه کیران	کۆندیراو رؤمانی نه زهل	و: هه لاله محه مه ده ... ل ۴۱
هه شه یشین	دیپانه یه که له گهل عوسمان پیرداود	فه ره یدون سامان ... ل ۴۳
	دیپانه یه که له گهل نه زیر خه یلانی	گو قاری کاروان ... ل ۴۷
	دیپانه یه که له گهل یووسف نیدریس	و: عه بدولره حمان مه عروف ل ۴۹
شیعر	چاوه کانت	مه هدی خو شتاو ... ل ۵۳
	چاران و ئیستا	مسته فا زه نگنه ... ل ۵۴
	گه ره بوونی گو مانه کان	ریدار سابیر محه مه ده ... ل ۵۵
جیروک	کوچ	حسین شیر به گی ... ل ۵۷
	خواردنه وه ی شهه راییکی	مه هدی زریان ... ل ۶۰
	پیاوه رووتکه	و: جومه نوره دین جهاری ... ل ۶۱
زانیست	گه شه تیکی پر له زانیاری ...	نا: عه بدولره حمان فه راهدی ل ۶۳
شانۆ	هاملیت	و: مه جمود لیرامیم پیمالکی ل ۶۹
مۆسیقا	کوردو ناوازو گۆرانی	مه سه عود په ریشان ... ل ۷۵
	مۆسیقا رۆح ده دانه بهر	مه لب هست سه لاج ... ل ۷۵
	لهه زمرونی نووسین له نهه زمرونی چیرۆک نووسیه وه	جه لیل کاکه وه میس ... ل ۷۷
	دۆسیه ی شیعی کلایسیکی ل ۸۰
بزاف	نا: نه جمه ده حه یران - که یفی سابیر ل ۱۳۷

له ژماره کانی داهاتوو ماندا:
۱- دۆسیه ی ژماره (۱۳۷) تاییه ته به سینماو شانۆ.
۲- دۆسیه ی ژماره (۱۳۸) تاییه ته به فۆلکلوری کوردی.

وینه ی بهرگی به کمه تابلوی هه نه رمانه دارۆ

بیرجیل کۆمپیوتیری راوانی نه مانگانه هیه

له ۱۰/۷/۱۰
راهه زاروان
۱- حاجتو نه عه به بهر قاره - E - ۱۳۷ به رتوگی کۆرکوه وه
۲- حاجتو نه عه به رتوگی عه مان - فتروو - ۱۳۵
۳- حاجتو نه عه به رتوگی عه به رتوگی - ۱۳۸ به رتوگی